

SÉMANTICKÉ REPREZENTÁCIE MENŠÍN. SONDA DO POSTOJOV DOSPIEVAJÚCICH VO VEKU 12 AŽ 15 ROKOV

Miroslava Čerešníková*, Michal Čerešník**

*Ústav romologických štúdií, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva,
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre,

**Ústav všeobecnej psychológie, Fakulta psychológie,
Paneurópska vysoká škola, V Bratislave,

mceresnikova@ukf.sk, michal.ceresnik@paneurouni.com

Abstrakt: V príspevku prezentujeme zistenia o sémantických reprezentáciách menšín žijúcich na Slovensku. Vychádzame zo zistení viacerých výskumov realizovaných v európskom priestore, ktoré poukazujú na to, že ľudia žijúci na Slovensku majú málo prijímajúci postoj voči inakosti, v tomto prípade zastúpenej príslušnosťou k menšinovej skupine. Výskum sme realizovali v skupine dospelých vo veku 12 až 15 rokov, v 6. až 9. ročníku základnej školy nitrianskeho kraja ($AM_{vek} = 13.51$ roka; $SD_{vek} = 0.99$). Výskumnou metódou bol Test sémantického výberu (Doležal). Identifikovali sme rozdiely v sémantických reprezentáciách národností vo vzťahu k príslušnosti dospelých k národnostnej menšine. Spomedzi všetkých národnostných menšín je najnegatívnejšie vnímaný pojem Róm, a to aj dospelými z rómskej národnostnej menšiny. Konštatujeme, že u dospelých patriacich k rómskej menšine je proces utvárania etnickej identity veľmi komplikovaný, pretože sa s ňou spája veľa negatívnych stereotypov majority.

Kľúčové slová: sémantický výber, postoje, menšiny, dospelí

ÚVOD

Cieľom štúdie je skúmať sémantické reprezentácie pojmov vzťahujúcim sa k rôznym národnostiam a etnikám žijúcim na Slovensku a migrantstvu. Podľa Indexu migračnej integračnej politiky (z angl. The Migrant Integration Policy Index, ďalej ako MIPEX), čo je nástroj hodnotenia migračnej politiky v 52 krajinách na 5 kontinentoch (Solano, & Huddleston, 2020), sa Slovensko nachádza na 46. mieste so skóre 39, pričom priemerné skóre MIPEX je 50. V tomto indexe sa zohľadňuje mobilita na pracovnom trhu, rodinné zjednotenie, vzdelanie, zdravie, politická participácia, trvalý pobyt, podpora národnostných špecifík, antidiskriminácia. Hlboko podpriemerne Slovensko skórovalo v mobilite na pracovnom trhu, vzdelaní, politickej participácii a podpore národnostných špecifík. Skutočnosť nekvalitnej migračnej politiky a neatraktívnosti Slovenska ako cieľovej destinácie migrujúcich je nepriamym indikátorom všeobecného málo prijímajúceho postoja obyvateľstva Slovenska voči iným národom a etnikám.

Podobné zistenia nachádzame vo výsledkoch Európskej sociálnej sondy (Fedáková, Kentoš a kol., 2020), v ktorých Slovensko figuruje ako krajina s 3. najnegatívnejším postojom voči príchodu migrantov a dôsledkom migrácie. Postoje k migrantom sa na Slovensku zhoršili po vrchole

migračnej krízy v roku 2015. Najnegatívnejší postoj k príchodu migrantov na Slovensko evidujeme v bratislavskom a košickom kraji.

Na druhej strane, k polarizácii postojov voči príslušníkom a príslušníčkam iných národností môže dochádzať aj prostredníctvom štatistického hodnotenia rôznych indikátorov, ktoré udeľujú konkrétnej krajine nejakú hodnotu a vedú k jej vnímaniu ako krajiny s „hodnotnými“ ľuďmi alebo „menej hodnotnými“ ľuďmi. Príkladom je Index kvality národnosti (z angl. The Quality of Nationality Index, ďalej ako QNI) vytvorený Kälinom a Kochenovom (Kochenov, Lindeboom, 2020). Hodnotí také indikátory ako ľudský rozvoj, ekonomická sila, mier a stabilita, diverzita slobody usadiť sa, váha slobody usadiť sa, diverzita slobody cestovať a váha slobody cestovať. Takmer všetky štáty Európy patria medzi veľmi kvalitné. Slovensko je na delenom 17. mieste. Na porovnanie, Ukrajina a Rusko patria medzi krajiny so strednou kvalitou, podobne ako väčšina krajín bývalej Juhoslávie.

Vytváranie postoja k príslušníkom a príslušníčkam iných skupín možno vysvetliť na základe medzigeneračného prenosu, kedy sú postoje preberané nekriticky a nerevidovane deťmi od svojich rodičov. Sú sýtené najmä socio-kultúrnymi stereotypmi a emóciami. Málokedy majú racionálny základ a často bývajú odvodené od jednorazovej skúsenosti s jedným človekom, ktorá sa ako výsledok učenia (one trial learning) generalizuje na celú skupinu.

Existuje všeobecný konsenzus o tom, že skúsenosť s príslušníkmi a príslušníčkami rôznych skupín ovplyvňuje naše postoje. Priekopníkom v tejto oblasti výskumu bol Allport (1954), ktorý formuloval kontaktnú hypotézu pre medziskupinovú interakcie. Vychádzal z predpokladu, že čím je človek častejšie v kontakte s ľuďmi patriacimi do inej skupiny, tým pravdepodobnejšie bude k nim mať pozitívny alebo neutrálny postoj. Sám si bol vedomý určitých obmedzení svojho predpokladu a na základe výskumných pozorovaní definoval štyri podmienky skupinovej dynamiky, ktoré je potrebné naplniť, aby bolo možné kontaktnú hypotézu naplniť. Patrí medzi ne rovnaký status ľudí z rôznych skupín, práca na spoločnom ciele, medziskupinová spolupráca a podpora zo strany autority alebo zákona. Výskum v posledných rokoch (napr. Barlow et al., 2012; Graf, Paolini, Rubin, 2014) poukázal na to, že za týchto podmienok je možné formovanie postoja nielen v pozitívnom smere, ale aj v negatívnom. Najmä vo väčších skupinách k tomu prispieva rozpad skupiny na menšie neformálne skupiny, v ktorých majú členovia a členky tendenciu potvrdzovať svoje nastavenie, presvedčenia a postoje v zmysle konfirmačného skreslenia. Voci a Hewstone (2003) vo výskumnej štúdii zameranej na predsudky Talianov voči migrantom naopak potvrdzujú pozitívny efekt kontaktu – pracovné kontakty medzi príslušníkmi a príslušníčkami etnicky odlišných skupín znižujú strach z neznámeho a redukujú negatívne postoje voči migrantom. Štúdia Wagnera et al. (2003) zasa potvrdila, že častejšie stereotypné vnímanie a predsudky voči príslušníkom a príslušníčkam iných národov a národností majú tie národy, ktoré mali historicky obmedzený kontakt s cudzincami a etnickou rôznorodosťou.

Formovanie postojov a vo všeobecnosti mentálnych reprezentácií seba je typické pre adolescentný vek, v ktorom si človek kladie otázku, kým je seba a kým je pre ostatných ľudí. Nutne pracuje s konfliktom pramieniacim z vlastnej predstavy o svojom smerovaní a rozvojom vlastnej identity a predstavy viacerých skupín, ku ktorým náleží a ktoré naňho pôsobia svojimi očakávaniami o tom, akým by mal byť a ako by sa mal správať. Bojuje za to, čo Erikson (2015) označiť ako vernosť svojim presvedčeniam o sebe. Za predpokladu, že sa vyhne zmätenosti vlastnej identity a prijme záväzok a zodpovednosť za samého seba. Ak sa dospievajúcemu človeku nepodarí zodpovedať na otázky súvisiace s vlastnou identitou, stratí samého seba, zavrhne možnosť definovať sa a zaujme k sebe odtážený a nepriateľský postoj. V zmysle cyklickej psychodynamiky (Wachtel, 2014) bude žiť v začarovanom kruhu sebanenávisti a nenávisti ostatných, čo sa prejaví aj na jeho postojoch k iným ľuďom a špeciálne tým, ktorých nepovažuje sa náležiacich k jeho ingroup. To vytvára silné

predpoklady na formovanie negatívnych postojov voči iným skupinám (tak ako sme písali v texte vyššie v súvislosti s migrujúcimi).

V predloženej štúdií sme zamerali pozornosť práve na obdobie dospievania ako na senzitívne obdobie tvorby vlastnej identity, vrátane identity sociálnej a etnickej. Dospievajúci je postavený pred vývinovú úlohu vytvoriť si identitu a s ňou súvisí aj vytvorenie si postojov k príslušníckam a príslušníkom iných, odlišných skupín, národov a národností. Cieľom je zmapovať sémantické reprezentácie dospievajúcich k pojmom s afinitou k vlastnej národnej/etickej identite, odlišným národnostiam a pojmu utečenec, pod ktorým je možné vnímať odlišnosť kultúry a národnosti.

CIEĽ A HYPOTÉZY

Cieľom štúdie je skúmať rozdiely sémantické reprezentácie pojmov vzťahujúcim sa k rôznym národnostiam a etnikám žijúcim na Slovensku a migrantstvu. Špeciálne nás zaujímalo, či príslušnosť dospievajúcich k menšinovej skupine mení ich postoje k rôznym skupinám žijúcim na Slovensku.

Empirickú hypotézu sme formulovali nasledovne: Predpokladáme, že dospievajúci z menšinových skupín majú inú štruktúru postojov voči rôznym skupinám žijúcim na Slovensku ako dospievajúci z väčšinovej populácie.

Štatistické hypotézy sme vo vzťahu k metóde výskumu (text nižšie) definovali nasledovne:

- H1: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Slovak sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H2: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Maďar sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H3: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Róm sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H4: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Čech sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H5: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Rusín sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H6: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Poliak sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H7: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Vietnamec sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H8: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu Ukrajinec sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.
- H9: Predpokladáme, že postoje dospievajúcich k pojmu utečenec sa odlišujú vo vzťahu k príslušnosti k menšinovej skupine.

ZÁKLADNÝ A VÝSKUMNÝ SÚBOR

Základný súbor výskumu tvorili žiaci/žiačky 6. až 9. ročníkov základných škôl. V školskom roku 2021/2022 bol ich počet 173 290 (CVTI SR, 2022).

Výskumný súbor tvorilo 168 dospievajúcich priemerného veku 13.51 roka (štandardná odchýlka 0.99) navštevujúcich 6. až 9. ročník základnej školy (vekové rozpätie 12 - 15 rokov). Z celkového počtu bolo 76 chlapcov a 92 dievčat. Príslušnosť k menšine deklarovalo 51 dospievajúcich z celkového počtu a na základe uvedeného materinského jazyka, resp. jazyka, ktorým hovoria

doma, ich zaradujeme k minorite rómskej (niektorí dospievajúci uvádzali, že doma hovoria rómsky aj maďarsky). Výskum bol realizovaný v nitrianskom kraji. Získanie informovaného súhlasu nebolo potrebné, pretože školy mali tento proces ošetrovaný a výskum bolo možné realizovať na základe už získaného súhlasu zákonných zástupcov žiakov.

METÓDY

Vo výskume sme použili Test sémantického výberu (TSV). Je to semiprojektívna metóda, ktorá je často aplikovaná pri výskume postojov. V záveroch metodologických revízií často nájdeme odporúčania v prospech použitia tejto metódy, ktorá je svojím obsahom, flexibilitou a atraktivnosťou vhodná aj pri práci s deťmi.

Autorom TSV je Doležal (podľa Smékala, 1990), ktorý ho vyvinul v 60-tych rokoch 20. storočia a sám ho definuje ako diagnostickú metódu na pozorovanie a meranie psychologického významu pojmov vo vzťahu k vytýčeným referenčným pojmom. Na základe vzoru semiotiky, ktorá zažívala veľký rozmach práve v spomínanom období vyvinul vtedy česko-slovenský autor veľmi úspešný výskumný nástroj.

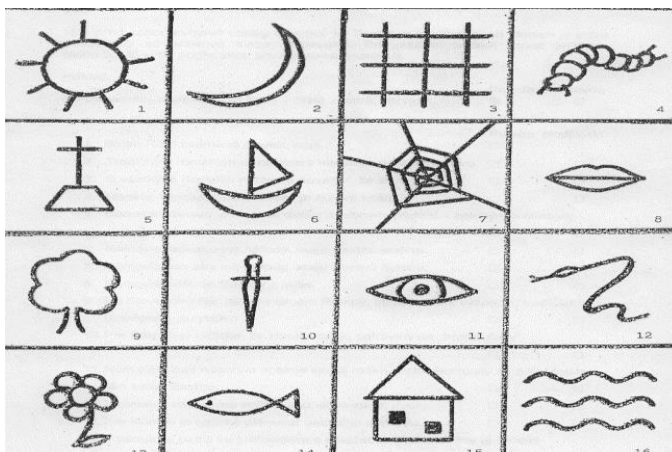
Základná myšlienka TSV je založená na dominancii konotatívneho významu pojmov, resp. symbolov, ktoré využívame v bežnej komunikácii a s ktorými prichádzame často do kontaktu. Autor predpokladal sémantickú blízkosť pojmov (symbolov), vo vzťahu s ktorými prežívame pozitívne emócie, negatívne emócie i nejednoznačnosť.

Princíp administrácie a práce s TSV v konkrétnom prostredí s konkrétnymi deťmi spočíva v tom, že existujú tri skupiny pojmov (symbolov), ktorých vzájomná interakcia môže dobre poslúžiť pri analýze a interpretácii postojov. Ide o tieto skupiny:

- 16 archetypálnych podnetov:
Slnko, Mesiac, Mreža, Červ, Hrob, Loď, Pavučina, Pery, Strom, Meč, Oko, Had, Kvet, Ryba, Dom, Vlny;
- posudzované pojmy;
- referenčné pojmy.

Archetypálne pojmy tvoria nemennú časť TSV. Úlohou respondentov/respondentiek je pri každom z posudzovaných pojmov vybrať vždy 8 z daných archetypálnych podnetov podľa svojich preferencií, vkusu a aktuálneho cítenia. Podnety sa pritom pri konkrétnom posudzovanom pojme nesmú opakovať. Archetypálne podnety môžu byť prezentované v dvoch formách, obrázkovej a slovnej. Slovná podoba je uvedená vyššie. Obrázková podoba je prezentovaná vo forme piktogramov (obrázok 1). Pre deti je vhodná práve obrázková forma, ktorá necháva veľký priestor pre mimoslovnú, individuálnymi zvláštnosťami a socio-kultúrne danú interpretáciu piktogramov.

Obrázok 1 Archetypálne podnety TSV vo forme piktogramov

Posudzované pojmy sú flexibilnou časťou TSV, ktorú si každý výskumník/každá výskumníčka upravuje podľa svojich potrieb a zámerov. V tomto výskume boli posudzovanými pojmami slová vo forme generického maskulina vzťahujúce sa k národnostiam, etnikám, s ktoré môžu dospievajúci vnímať najčastejšie, pretože patria k príslušníkom národov susediacich so Slovenskom alebo majú na Slovensku priznaný status národnostnej menšiny alebo patria k majorite: Slovák, Maďar, Róm, Čech, Rusín, Poliak, Ukrajinec. K menšinovým skupinám sme pridali aj pojem Vietnamec, ako príslušník menšiny, ktorá pochádza zo vzdialenejšej krajiny a inej kultúry, ale na Slovensku žije komunita, ktorá je aktívna v oblasti obchodu a služieb. Rovnako sme medzi posudzované pojmy zaradili aj pojem utečenec, ktorého naratív v našej krajine popisuje často ako nebezpečenstvo alebo ohrozenie. Prieskum sme realizovali tesne pred vypuknutím vojny na Ukrajine, ktorá zapríčinila veľkú utečeneckú vlnu do okolitých krajín, vrátane Slovenska.

Referenčné pojmy sú nemennou časťou TSV. Nachádzajú sa v zozname posudzovaných pojmov, mali by však byť umiestnené relatívne ďaleko od seba. Ide o dvojicu pojmov láska-nenávisť, prípadne radosť-strach, o ktorých sa predpokladá jednoznačne definovateľný pozitívny alebo negatívny postoj. Aj pri týchto pojmoch si respondent/respondentka vyberá z archetypálnych podnetov. Následné porovnanie vybraných archetypálnych podnetov v konkrétnom posudzovanom slove s výberom v referenčných pojmoch nám jednoduchou enumeráciou umožní stanovenie dvoch čísel, ktoré považujeme za súradnice, pomocou ktorých môžeme umiestniť daný posudzovaný pojem do jedného zo štyroch kvadrantov (alebo do hraničných oblastí medzi nimi) TSV (obrázok 2):

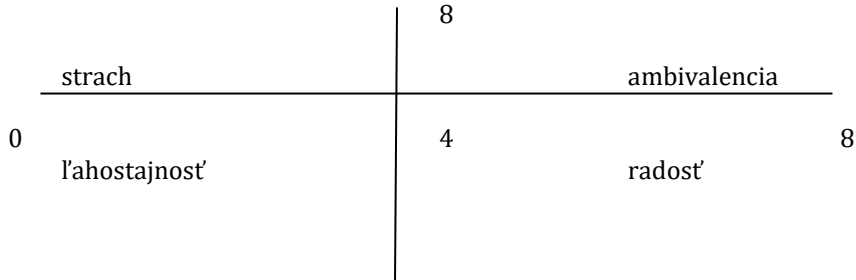
1. radosť	$x > 4; y < 4$	(kvadrant pozitívneho postoja)
2. strach	$x < 4; y > 4$	(kvadrant negatívneho postoja)
3. ľahostajnosť	$x < 4; y < 4$	
4. ambivalencia	$x > 4; y > 4$	

Čím ďalej od stredového bodu (4,4) sa posudzovaný pojem nachádza, tým ľahšie je možné uvažovať o pevnosti postoja a jeho rezistentnosti voči zmene.

Ak sme porovnali výbery v posudzovaných pojmoch s výbermi v referenčných pojmoch, potom máme jednoznačne dané súradnice, pomocou ktorých zanášame pojmy do jednotlivých kvadrantov

TSV (obrázok 2). Pojmy, ktoré sa nachádzajú blízko seba, sú sémanticky (konotatívne) príbuzné a možno očakávať silný vzťah medzi entitami reality, ktoré zastupujú.

Obrázok 2 Kvadranty TSV

VÝSLEDKY

Pri analýze dát sme použili program SPSS 25.0. Použili sme metódu chí-kvadrátu a akceptovali sme štandardnú hladinu významnosti $\alpha \leq 0.05$. Na zistenie vecnej významnosti sme použili Cramerovo V. Porovnávali sme dospelých, ktorí patria k národnostnej menšine a tých, ktorí patria k majoritnej populácii. Pri porovnávaní sme vychádzali z pôvodnej Doležalovej koncepcie a porovnávali sme len dospelých, ktorých pojmy boli jednoznačne umiestnené v jednom zo štyroch kvadrantov, tzn. nie sú umiestnené na osiach, resp. v strede. Výsledky prezentujeme v tabuľkách 1 až 9. Tabuľky sú usporiadané do poradia podľa početnosti dospelých, u ktorých bolo možné určiť jednoznačné umiestnenie pojmu v jednom zo štyroch kvadrantov.

Tabuľka 1 Postoje k pojmu „Slovák“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

			Patíš k národnostnej menšine?		Σ
			áno	nie	
Slovák	pozitívny postoj	N	22	35	57
		%	61.1%	47.3%	51.8%
	ambivalencia	N	5	24	29
		%	13.9%	32.4%	26.4%
	negatívny postoj	N	2	10	12
		%	5.6%	13.5%	10.9%
	ľahostajnosť	N	7	5	12
		%	19.4%	6.8%	10.9%
Σ		N	36	74	110
		%	100.0%	100.0%	100.0%
$\chi^2 = 9.030$		df = 3	p = 0.029	V = 0.497	

K pojmu Slovák sme zachytili jednoznačné umiestnenie pojmu do niektorého z kvadrantov u najvyššieho počtu dospelých (110 z celkového počtu 168). Zároveň k tomuto pojmu vyjadrilo pozitívny postoj najviac dospelých (57). Pojem Slovák vníma pozitívne 61,1% dospelých z národnostnej menšiny (rómski dospelí) a 47,3% slovenských dospelých.

Tabuľka 2 Postoje k pojmu „Maďar“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

			Patríš k národnostnej menšine?		Σ
			áno	nie	
Maďar	pozitívny postoj	N	14	38	52
		%	43.8%	54.3%	51.0%
	ambivalencia	N	11	8	19
		%	34.4%	11.4%	18.6%
	negatívny postoj	N	2	10	12
		%	6.3%	14.3%	11.8%
	ľahostajnosť	N	5	14	19
		%	15.6%	20.0%	18.6%
Σ		N	32	70	102
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 8.117		df = 3	p = 0.044	V = 0.464	

K pojmu Maďar vyjadrilo jednoznačne pozitívny postoj 51% dospelých, vyššie zastúpenie mali slovenskí dospelí.

Tabuľka 3 Postoje k pojmu „Čech“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

			Patríš k národnostnej menšine?		Σ
			áno	nie	
Čech	pozitívny postoj	N	15	41	56
		%	42.9%	62.1%	55.4%
	ambivalencia	N	14	11	25
		%	40.0%	16.7%	24.8%
	negatívny postoj	N	2	5	7
		%	5.7%	7.6%	6.9%
	ľahostajnosť	N	4	9	13
		%	11.4%	13.6%	12.9%
Σ		N	35	66	101
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 6.762		df = 3	p = 0.079	V = 0.388	

K pojmu Čech sme zachytili 101 jednoznačne klasifikovateľných postojov, pričom pozitívny postoj vyjadrilo 55,4% dospelých, čo je najvyššie percento v porovnaní s inými reprezentáciami prezentovaných pojmov. Zároveň negatívne prežívanie sa s pojmom Čech spája iba 6,9% dospelých.

Tabuľka 4 Postoje k pojmu „Vietnamec“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

		Patriš k národnostnej menšine?		Σ	
		áno	nie		
Vietnamec	pozitívny postoj	N	8	30	38
		%	30.8%	41.1%	38.4%
	ambivalencia	N	15	18	33
		%	57.7%	24.7%	33.3%
	negatívny postoj	N	0	12	12
		%	0.0%	16.4%	12.1%
	ľahostajnosť	N	3	13	16
		%	11.5%	17.8%	16.2%
Σ		N	26	73	99
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 11.550		df = 3	p = 0.009	V = 0.670	

Reprezentáciu pojmu Vietnamec sme dokázali zaradiť do jedného zo štyroch kvadrantov u 99 dospelých. Jedna tretina z nich prežíva vo vzťahu k pojmu Vietnamec ambivalenciu, 38,4% pozitívny postoj. U dospelých z národnostnej menšiny sme nikto neumiestnil tento pojem do kvadrantu negatívneho postoja.

Tabuľka 5 Postoje k pojmu „Róm“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

		Patriš k národnostnej menšine?		Σ	
		áno	nie		
Róm	pozitívny postoj	N	0	11	11
		%	0.0%	15.9%	11.7%
	ambivalencia	N	2	8	10
		%	8.0%	11.6%	10.6%
	negatívny postoj	N	13	34	47
		%	52.0%	49.3%	50.0%
	ľahostajnosť	N	10	16	26
		%	40.0%	23.2%	27.7%
Σ		N	25	69	94
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 6.111		df = 3	p = 0.106	V = 0.360	

Jednoznačné umiestnenie pojmu Róm do niektorého z kvadrantov sme identifikovali u 94 dospelých zo 168, a to aj napriek tomu, že dospelí z národnostnej menšiny patria prevažne k rómskej národnostnej menšine. V ich sémantických reprezentáciách sme nezachytili žiaden pozitívny postoj k pojmu Róm. Až 50% dospelých vníma pojem Róm negatívne, 49,3% slovenských dospelých a 52% dospelých z národnostnej menšiny.

Tabuľka 6 Postoje k pojmu „Rusín“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

			Patríš k národnostnej menšine?		Σ
			áno	nie	
Rusín	pozitívny postoj	N	10	33	43
		%	47.6%	50.8%	50.0%
	ambivalencia	N	4	13	17
		%	19.0%	20.0%	19.8%
	negatívny postoj	N	2	12	14
		%	9.5%	18.5%	16.3%
	ľahostajnosť	N	5	7	12
		%	23.8%	10.8%	14.0%
Σ		N	21	65	86
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 2.752		df = 3	p = 0.431	V = 0.171	

Pojem Rusín vníma pozitívne 50% z 86 dospelých. Negatívne prežívanie sa s pojmom Rusín spája 18,5% slovenkých dospelých.

Tabuľka 7 Postoje k pojmu „Poliak“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

			Patríš k národnostnej menšine?		Σ
			áno	nie	
Poliak	pozitívny postoj	N	9	35	44
		%	50.0%	54.7%	53.7%
	ambivalencia	N	4	14	18
		%	22.2%	21.9%	22.0%
	negatívny postoj	N	3	9	12
		%	16.7%	14.1%	14.6%
	ľahostajnosť	N	2	6	8
		%	11.1%	9.4%	9.8%
Σ		N	18	64	82
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 0.167		df = 3	p = 0.982	V = 0.011	

Pojem Poliak vníma pozitívne 53,7% z 82 dospelých. Rozmiestnenie sémantických reprezentácií pojmu Poliak je veľmi podobné u dospelých z národnostnej menšiny a z majority.

Tabuľka 8 Postoje k pojmu „Ukrajinec“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

		Patriš k národnostnej menšine?		Σ	
		áno	nie		
Ukrajinec	pozitívny postoj	N	3	26	
		%	13.0%	45.1%	35.1%
	ambivalencia	N	8	14	22
		%	34.8%	27.5%	29.7%
	negatívny postoj	N	5	7	12
		%	21.7%	13.7%	16.2%
	ľahostajnosť	N	7	7	14
		%	30.4%	13.7%	18.9%
	Σ	N	23	51	74
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 7.889		df = 3	p = 0.048	V = 0.529	

K pojmu Ukrajinec sme zachytili jednoznačné umiestnenie pojmu do niektorého z kvadrantov u najnižšieho počtu dospelých (74 z celkového počtu 168). Zároveň k tomuto pojmu vyjadrilo pozitívny postoj iba 13% dospelých z národnostnej menšiny.

Tabuľka 9 Postoje k pojmu „utečenec“ vo vzťahu k príslušnosti dospelých k menšine

		Patriš k národnostnej menšine?		Σ	
		áno	nie		
utečenec	pozitívny postoj	N	3	13	
		%	10.3%	16.7%	14.6%
	ambivalencia	N	4	14	18
		%	13.8%	23.3%	20.2%
	negatívny postoj	N	9	28	37
		%	31.0%	46.7%	41.6%
	ľahostajnosť	N	13	8	21
		%	44.8%	13.3%	23.6%
	Σ	N	29	60	89
		%	100.0%	100.0%	100.0%
χ ² = 10.782		df = 3	p = 0.013	V = 0.660	

Pri pojme utečenec sme zachytili u 89 dospelých pozitívne prežívanie u 14,6% a negatívne prežívanie až u 41,6%.

Zistili sme štatisticky významné rozdiely medzi dospelými z menšinových skupín a dospelými z majoritnej populácie. Konkrétne k pojmu Slováč (χ² = 9.030; p = 0.029), Maďar (χ² = 8.117; p = 0.044), Vietnamec (χ² = 11.550; p = 0.009), Ukrajinec (χ² = 7.889; p = 0.048), utečenec (χ² = 10.782; p = 0.013). V ostatných pojmoch sme štatisticky významné rozdiely

nezaznamenali. Pri zisťovaní vecnej významnosti sme zistili rozdiely v sémantickej reprezentácii pojmov Slováč (V = 0.497), Maďar (V = 0.464), Čech (V = 0.388), Vietnamec (V = 0.670), Róm (V = 0.360), Ukrajinec (V = 0.529), utečenec (V = 0.660). Všetky uvedené rozdiely môžeme charakterizovať ako veľké. Vecný rozdiel pri pojme Rusín (V = 0.171) bol stredný a pri pojme Poliak (V = 0.011) malý.

DISKUSIA

Pri hodnotení štatistických hypotéz, v ktorých sme predpokladali odlišnosť sémantických reprezentácií dospievajúcich vzťahujúcich sa k etnickým/národnostným menšinám, sme zistili viacero signifikantných rozdielov. Celkovo päť z deviatich podnetových slov má štatisticky významne rozdielnu sémantickú reprezentáciu a sedem z deviatich podnetových slov má vecne významnú rozdielnosť sémantických reprezentácií u dospievajúcich z národnostnej menšiny a dospievajúcich z majority. Okrem hypotéz 5 a 6 môžeme podporiť všetky formulované hypotézy. Vo výskumnom výbere bolo vekové rozpätie detí 12 - 15 rokov, priemerný vek 13.5 roka, čo pokrýva obdobie stredného školského veku a puberty (Vágnerová, 2001). V tomto období sa dospievajúci identifikuje s rodičovskými vzormi, je stále emočne pripútaný, potrebuje niekam patriť, mať „svoje“ miesto a zázemie, aktívne sa stáva členom rovesníckych skupín a napĺňa si potrebu začlenenania. Vo vzťahu k identite si formuje identitu na intrapersonálnej, interpersonálnej a aj sociálnej úrovni. Vytvára si postoje k príslušníkom a príslušníčkam svojej skupiny (národu, etnickej skupine) a aj postoje k príslušníkom a príslušníčkam odlišných etnických skupín. Utváranie etnického postoja a tým kreovanie etnickej identity sa deje procesom diferenciácie a integrácie poznatkov, prežívania a správania. Tento proces sa završuje v neskoršej adolescencii, kedy môžeme hovoriť o relatívne stabilnej a vyhranenej etnickej identite. Podľa Goodmanovej (1952) identifikujeme tri štádiá vývinu etnického postoja k vlastnej etnicite i k etnicite iných. Prvým štádiom je etnické uvedomenie, typické pre dieťa vo veku 3 - 4 rokov, druhým je štádium etnickej orientácie v období od 4 do 8 rokov a posledným je štádium vlastného etnického postoja. Formuje sa nielen na základe procesov imitácie (prvé štádium) a identifikácie (druhé štádium), ktoré sú typické pre predchádzajúce úrovne, ale na základe aktívneho prijímania a vyhľadávania informácií, prežívaných emócií, skúseností a správania.

Konštatujeme, že v našom výskumnom súbore si dospievajúci, ktorí deklarovali, že nepatria k národnostnej menšine a preto ich považujeme za príslušníkov majority, teda za Slovákov a Slovenky, vytvárajú postoj k vlastnej národnej identite a nemajú ho ešte uzatvorený. Jednoznačne pozitívne vnímanie pojmu Slováč sme identifikovali u 47.3 %, ambivalentný u 32,4%. V porovnaní s dospievajúcimi z národnostnej menšiny (prevažnú časť tvorili rómski dospievajúci) sme identifikovali významný rozdiel pojmu Slováč. Rozdiel vzťahujúci sa k pojmu Slováč sa týkal toho, že dospievajúci z menšinových skupín mali väčšinou pozitívny (až 61,1%) alebo ľahostajný postoj (19,4%) a dospievajúci z väčšinovej populácie mali pozitívny (zastúpený v menšej miere ako v skupine dospievajúcich z menšinových skupín) a ambivalentný postoj.

Úplne inú situáciu vidíme v sémantickej reprezentácii pojmu Róm, kde sme nezaznamenali medzi sledovanými skupinami štatisticky významný rozdiel. Rómovia sú národnostnou menšinou, ktorá je vnímaná majoritou ako najviac odlišná (jazyk, kultúra, zvyky, farba pleti). Viaceré výskumy postojov majoritných členov k Rómom dlhodobo a bez ohľadu na demografické kritériá prezentujú negatívny postoj k Rómom (Vašečka, 2001, Kundrátová, 1995, Rosinský, 2006). Majoritní dospievajúci vnímajú pojem Róm prevažne negatívne (49.3 %), ale identifikovali sme aj pozitívny postoj (15.9 %). Dospievajúci s príslušnosťou k národnostnej menšine majú sémantickú reprezentáciu pojmu Róm umiestnenú najmä v kvadrantoch negatívneho postoja (52 %) a

ľahostajnosti (40 %). Jednoznačne pozitívne pojem Róm nevníma žiaden dospelávajúci z národnostnej menšiny. Dospelávajúci, ktorí potvrdili príslušnosť k menšine, uvádzali prevažne ako materinský jazyk rómsky. Na základe etnolingvistickej teórie etnickej identity ich môžeme považovať za príslušníkov rómskej národnostnej menšiny. Ako je možné, že sme v tejto skupine neidentifikovali pozitívny postoj k vlastnej etnickej skupine? Problém s formovaním etnickej identity ľudí, ktorých národnosť resp. etnicita je odlišná ako národnosť majoritného obyvateľstva potvrdzujú slovenské i zahraničné výskumy (napr. Bačová, 1997, Ros, Huici, Gomez, 2000). Rómski dospelávajúci sú súčasťou minority a túžia byť aj súčasťou majority. A tak sa tvoriaca rómska identita stáva problematickou – na jednej strane je človeku daná, schvaľovaná skupinou, jej súčasťou je romipen – pravé rómstvo, tradície, morálka (nie „kultúra chudoby“, na základe ktorej sú majoritou Rómom pripisované vlastnosti), na druhej strane sa referenčnou skupinou stávajú členovia majority. Členstvo v nej je však mnohokrát nedosiahnuteľné kvôli predsudkom voči Rómom. Pod vplyvom vlastností pripisovaných Rómom majoritou sa dokonca stretávame s úplne negatívnym postojom k vlastnej etnicite. Rómsky dospelávajúci nedokáže znižovať status majoritnej skupiny, aby vyrovnal sebahodnotu svojej ohrozenej sociálnej identity (podľa mechanizmu Teórie sociálnej identity). Tajfel (1981) uvádza, že pre personálnu/intrapsychickú identitu človeka je náročné udržať si vysoké sebahodnotenie a zároveň sa identifikovať s ingroup („svojou“ skupinou), ak je táto skupina minoritná a sú jej zvonka pripisované najmä negatívne atribúty. Ak je majoritná skupina zároveň referenčnou, tak prijíma negatívne atribúty pripisované „svojej“ skupine a tieto sa stávajú súčasťou jeho vnímania vlastnej etnicity.

Pri pojme Maďar mali dospelávajúci z menšín väčšinou pozitívny alebo ambivalentný postoj. Dospelávajúci z väčšinovej populácie mali väčšinou pozitívny (zastúpený vo väčšej miere ako v skupine dospelávajúcich z menšinových skupín) alebo ľahostajný postoj. Negatívny postoj sme zaznamenali u 6.3 % dospelávajúcich z národnostnej menšiny a 14.3 % slovenských dospelávajúcich.

Pri pojmoch označujúcich ďalšie národnostné menšiny: Rusín a Poliak, Čech sme nezaznamenali medzi skupinami významné rozdiely. Pri postoji k Rusinom a Poliakom má prevahu pozitívny postoj.

Pri pojme Čech sme zaznamenali výrazne pozitívny postoj u slovenských dospelávajúcich (62.1 %). U dospelávajúcich z menšiny má silné zastúpenie pozitívny a ambivalentný postoj.

Pri pojme Vietnamec sme zaznamenali najmä ambivalentný (57.7 %) a pozitívny postoj v skupine dospelávajúcich z menšinových skupín, ale žiaden dospelávajúci nevníma pojem Vietnamec negatívne. Dospelávajúci z väčšinovej populácie mali väčšinou pozitívny a ambivalentný postoj, ale vysoké podiely sme zaznamenali aj v negatívnom a ľahostajnom postoji.

Pojem Ukrajinec vyvolával u dospelávajúcich z menšinových skupín najmä nejednoznačné postoje v zmysle ambivalencie a ľahostajnosti. V skupine dospelávajúcich z väčšinovej populácie dominoval pozitívny (45.1 %) a výraznejšie zastúpenie mal aj ambivalentný postoj (27.5 %). V skupine dospelávajúcich z národnostnej menšiny sme zaznamenali iba 13% s pozitívnym postojom a 21.7 % s postojom negatívnym. Mapovanie vnímania menšín sme realizovali tesne pred vypuknutím vojnového konfliktu na Ukrajine, ktorý vyvolal vysoký nárast utečencov z Ukrajiny na Slovensku. Pojem utečenec evokoval v skupine dospelávajúcich z menšinových skupín najmä ľahostajný a negatívny postoj. Dospelávajúci z väčšinovej populácie mali väčšinou negatívny alebo ambivalentný postoj. Naše zistenia sú v súlade so zisteniami Kriglerovej et al. (2021), ktorá konštatuje, že politický diskurz uplynulých rokov sa odrazil v tom, že s utečencami sa približne dvom tretinám ľudí oslovených vo výskume spájajú negatívne emócie. Efekt tohto diskurzu sa prostredníctvom socializácie preniesol aj do postojov dospelávajúcich.

LIMITY ŠTÚDIE

V štúdiu sme mapovali sémantické reprezentácie pojmov označujúcich etnickú príslušnosť. Naše zistenia poukazujú na to, že u dospelých od 12 do 15 rokov prebieha formovanie vlastných etnických postojov a u mnohých z nich tieto postoje ešte nie sú stabilné. Zistili sme aj významné rozdiely v postojoch k iným národnostiam a aj vlastnej národnosti u dospelých z majoritnej spoločnosti a z národnostnej menšiny, ktoré však nie je možné zovšeobecniť na celý základný súbor. Za limit štúdie považujeme veľkosť výskumného súboru a najmä nižšie zastúpenie dospelých s príslušnosťou k národnostnej menšine.

ZÁVER

Participant našo výskumu mali priemerný vek 13.5 roku a výsledky potvrdzujú, že u nich aktuálne prebieha proces formovania etnickej identity a medzietnických postojov. Toto obdobie je vysoko senzitívne a dáva možnosť pôsobiť a formovať pozitívne etnické postoje. Identifikovali sme rozdiely v sémantických reprezentáciách národností vo vzťahu k príslušnosti dospelých k národnostnej menšine. Konštatujeme, že u dospelých patriacich k rómskej menšine je proces utvárania etnickej identity veľmi komplikovaný, pretože sa s ňou spája veľa negatívnych stereotypov majority. S pojmom Róm sa 50% dospelých nášho výskumného súboru viažu negatívne emócie. Spomedzi všetkých národnostných menšín je pojem Róm vnímaný najnegatívnejšie. V poradi druhým negatívne vnímaným pojmom je utečenec (negatívny postoj má zastúpenie 41,6%).

LITERATÚRA

Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Perseus Books.

Bačová, V. (1997). Zvládanie dvojitej sociálnej identity jednotlivca. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa* 32(2), 149-154.

Barlow, F.K., et al. (2012). The contact caveat: Negative contact predicts increased prejudice more than positive contact predicts reduced prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin* 38(12), 1629-1643. <https://doi.org/10.1177/0146167212457953>

CVTI SR, (2022). *Štatistická ročenka školstva. Základné školy*. CVTI SR [cit. 2022-05-20]. Dostupné na internete: < https://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia/statisticka-rocenka-zakladne-skoly.html?page_id=9601>.

Erikson, E.H. (2015). *Životný cyklus rozšírený a dokončený. Deväť veků človeka*. Portál.

Fedáková, D., Kentoš, M. a kol. (2020). *Európska sociálna sonda. 9. kolo na Slovensku. Spoločenskovedný ústav CSPV SAV*. <https://doi.org/10.31577/2020.978-80-89524-52-5>

Goodman, M.E. (1952). *Race awareness in young children*. Addison-Wesley. <https://doi.org/10.1037/14488-000>

Graf, S., Paolini, S., & Rubin, M. (2014). Negative intergroup contact is more influential, but positive intergroup contact is more common: Assessing contact prominence and contact prevalence in five

Central European countries. *European Journal of Social Psychology* 44(6), 536-547. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2052>

Kochenov, D., & Lindeboom, J. (Eds.) (2020). *Kälin and Kochenov's Quality of Nationality Index: An Objective Ranking of the Nationalities of the World*. Hart Publishing.

Kriglerová Galová, E. et al. (2021). Cudzie nechceme, svoje si nedáme. CVEK [cit. 2022-05-28]. Dostupné na internete: <http://cvek.sk/cudzie-nehceme-svoje-si-nedame-postoje-majoritnej-populacie-k-migracii-a-cudzincom-na-slovensku/>

Kundrátová, B. (1995). Sociálno-psychologické charakteristiky postavenia rómskych detí v etnicky zmiešaných triedach ZŠ. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa* 30(2), 215-227.

Ros, M., Huici, C., & Gómez, A. (2000). Comparative identity, category salience and intergroup relations. In D. Capozza & R. Brown (Eds.), *Social Identity Processes: Trends in Theory and Research*, 81-96. SAGE.

Rosinský, R. (2006). *Čhavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeniu*. UKF v Nitre.

Smékal, V. (1990). Metóda sémantického výberu. In L. Maršálová (Ed.), *Metodológia a metódy psychologického výzkumu* (s. 300-302). Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Solano, G. & Huddleston, T. (2020). *Migrant Integration Policy Index 2020*. CIDOB and MPG.

Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge University Press.

Vašečka, M. 2001. Vzťah majoritnej populácie k Rómom. In O. Gyárfášová, V. Krivý, & M.

Vágnerová, M. (2001). *Kognitívni a sociální psychologie žáka základní školy*. Karolínium.

Velšic (Eds.), *Krajina v pohybe*. IVO.

Voci, A., & Hewstone, M. (2003). Intergroup Contact and Prejudice Toward Immigrants in Italy: The Mediation Role of Anxiety and the Moderational Role of Group Salience. *Group Processes & Intergroup Relations*, 6(1), 37-54. <https://doi.org/10.1177/1368430203006001011>

Wagner, U., van Dick, R., Pettigrew, T.F., & Christ, O. (2003). Ethnic Prejudice in East and West Germany: The Explanatory Power of Intergroup Contact. *Group Processes & Intergroup Relations*, 6(1), 22-36. <https://doi.org/10.1177/1368430203006001010>

Wachtel, P.L. (2014). An Integrative Relational Point of View. *Psychotherapy* 51(3), 342-349. <https://doi.org/10.1037/a0037219>

SEMANTIC REPRESENTATIONS OF MINORITIES. SURVEY INTO THE ATTITUDES OF ADOLESCENTS AGED 12 TO 15 YEARS

Abstract: In the article we present findings about the semantic representations of minorities living in Slovakia. Our theoretical basis are the findings of the several researches realized in the European area, which showed that people living in Slovakia have a less accepting attitude towards otherness, in this case represented by belonging to a minority group. We conducted the research in a group of adolescents aged 12 to 15 years, in the 6th to 9th year of elementary school in the Nitra

region ($M_{age} = 13.51$ years; $SD_{age} = 0.99$). The research method was the Semantic Selection Test (Doležal). We identified differences in semantic representations of nationalities in relation to adolescents' belonging to a national minority. The term Roma is perceived most negatively, and Roma adolescents also perceive it negatively. We state that the process of forming ethnic identity among adolescents belonging to the Roma minority is very complicated, because it is associated with many negative stereotypes of the majority.

Keywords: semantic selection, attitudes, minorities, adolescents

VPLYV SOCIÁLNYCH SIETÍ PRI VZNIKU MIGRAČNEJ SOCIÁLNEJ SIETE (V SEGREGOVANOM/MARGINALIZOVANOM PROSTREDÍ)

Erik Šatara

Ústav romologických štúdií, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva,
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

erik.satara@ukf.sk

Abstrakt: **Východiská:** Sociálne väzby, ktoré sú v procese hľadania práce dôležitým komponentom a sú označované za druh sociálneho kapitálu, majú vďaka premostovacej a spájajúcej funkcii tendenciu tvoriť sociálne siete. V kontexte migrácie môžeme hovoriť o prepájaní jednotlivcov, za účelom vytvorenia migračnej sociálnej siete, ktorá je považovaná za podporný mechanizmus, uľahčujúci adaptačný proces nových členov siete migrujúcich za prácou, na novom mieste kam odišli za prácou. Špecifickú pozornosť vyžadujú migračné siete marginalizovaných Rómov. Pod vplyvom migračnej sociálnej siete môže v marginalizovanom prostredí dochádzať k segregácii určitých skupín obyvateľstva, ktoré sa rozhodnú migrovať za prácou.

Ciel': Cieľom výskumu pracovnej mobility marginalizovaných Rómov je skúmať ako dochádza k vzniku migračnej sociálnej siete a aké sú jej charakteristiky.

Metódy: Výskumné nástroje použité počas zberu dát a aj získané výsledky sú súčasťou projektu APVV 17-141. Dáta pre kvantitatívnu sekvenciu pochádzajú z neštandardizovaného dotazníka zameraného na pracovné bariéry Rómov, ktorý sme spracovali pomocou deskriptívnej štatistiky. Výberová vzorka v kvantitatívnej sekvencii pozostávala z n=842 Rómov, z ktorých migrovalo za prácou n=375, z toho 237 mužov (63,20%) a 138 žien (37,20%), priemerný vek bol 37,1. Dáta pre kvalitatívnu sekvenciu pochádzajú z pološtruktúrovaných rozhovorov, ktoré sme analyzovali pomocou interpretatívnej fenomenologickej analýzy. Zbierali sme ich prostredníctvom neštandardizovaného dotazníka zameraného na pracovné bariéry. Výberová vzorka v kvalitatívnej sekvencii pozostávala z n=40 participantov, ktorých vek sa pohyboval v rozmedzí od 18 do 58 rokov. Pri zbere dát sme využili pološtruktúrovaný rozhovor.

Výsledky: Vznik migračnej sociálnej siete v prostredí marginalizovaných rómskych komunít je podmienený procesom šírenia informácií prostredníctvom neformálnych zdrojov, ktoré prinášajú informácie rôznej povahy a kvality, premietajúce sa do charakteristík migračnej siete. Model migračnej sociálnej siete naznačuje, že má cyklický charakter, čo znamená, že s prílevom informácií a skúseností sa do štruktúry migračnej siete dostávajú ďalší jednotlivci, ktorí môžu tento mechanizmus opakovať a tak rozširovať migračnú sieť o ďalších členov. V marginalizovaných rómskych komunitách, majú migračné siete podobné vnútorné charakteristiky ako cezhraničné migračné siete zahraničných migrantov a imigrantov. Prioritne v tom, že slúžia ako podporný mechanizmus, uľahčujúci adaptačný proces na novom mieste.

Implikácie: Vznik a charakter migračnej siete demonštruje proces, akým spôsobom dochádza v prostredí marginalizovaných rómskych komunít k formovaniu rozhodnutia a výberu konkrétnej cieľovej lokality migrácie. Poznanie vzniku migračnej siete môže prispieť k porozumeniu, ako sa v prípade marginalizovaných Rómov formuje rozhodnutie migrovať za prácou. Hlavne ak sa migrácii za prácou pripisuje dôležitá úloha pri zvyšovaní flexibility na európskych trhoch práce a dokonca je označovaná aj za nástroj riešenia chudoby.

Kľúčové slová: Migrácia. Sociálna sieť. Migračná sieť. Teória migračnej siete.

ÚVOD

Migrácia zohráva v súčasnosti kľúčovú úlohu pri zvyšovaní efektivity a flexibility ekonomík. V mnohých prípadoch dochádza k obmedzeniu príležitostí a možností, ktoré migrácia za prácou prináša. Rozhodnutie o tom, či si jednotlivец vyberie migráciu za prácou, do značnej miery závisí od toho či je prepojený s členmi komunity v mieste určenia (Blumestoc, Tan, 2016). Nguyen a kol. (2022) označujú kontakty a sociálne väzby v rámci sociálnej siete za dôležitú súčasť sociálneho kapitálu migrujúcich osôb. Sociálne kontakty pozostávajú zo skupiny aktérov, ktorí sú prepojení súborom rôznych väzieb (napr. priateľstvo, príbuzenský vzťah) (Borgatti, Halgin, 2011). Ich význam v pracovnom živote sa dostal do popredia vďaka práci M. Granovettera (1973), ktorý jej význam interpretuje prostredníctvom šírenia informácií o práci, prostredníctvom slabých a silných sociálnych väzieb. Veľká časť existujúcej literatúry opísala ako sociálne siete môžu uľahčiť migráciu, poskytnutím informácií o pracovných ponukách. Pri informáciách sprostredkovaných cez sociálne siete musíme rozlišovať či ide od informácie od blízkych ľudí (homogénne informácie) alebo od ľudí na periférii ich sociálnej siete, napr. od známych (heterogénne informácie). Homogénne informácie sprostredkované blízkymi ľuďmi, ktorí majú podobné sociálne siete, nijako nerozširujú našu informačnú bázu. Naopak heterogénne informácie, disponujú potenciálom a prepájajú ľudí so vzdialenejšími štruktúrami spoločnosti (Cappellari Tatsiramos, 2015; Gee a kol., 2017; Greenberg, 2019).

Na štúdium vplyvu sociálnych sietí nadviazal v kontexte migrácie D. Massey (1990), ktorý rozpracoval model kumulatívne spôsobenej migračnej siete a spojil tak poznatky o migrácii a šírení informácií v rámci sociálnych sietí. Pri štúdiu migračných sietí vychádzal z vymedzenia kumulatívnej príčinnej súvislosti, ktorú rozpracoval Myrdal (1957). Ten tvrdil, že kumulatívna príčinná súvislosť je všeobecným pojmom, ktorý sa vzťahuje na akýkoľvek reťazec udalostí, ako napr. chudoba môže vytvárať ešte väčšiu chudobu (Gold, Nawyn, 2019). Podľa Masseyho (1990) pri migrácii tiež dochádza k vzniku reťazca sietí, ktoré sa následne rozširujú a obohacujú tak pôvodnú migračnú sieť. Teória migračných sietí nám ponúka vysvetlenie prepojenia medzi migráciou a informovanosťou (Rath, 2000).

Samotná migračná sieť podľa Massey (1988), autora tejto teórie, predstavuje súbor medziludských väzieb, ktoré spájajú súčasných a bývalých migrantov. Spája ich s príbuznými, priateľmi, známymi, ktorí im poskytujú informácie, uľahčujú im prístup k práci, ubytovaniu a poskytujú rôzne formy pomoci. Zároveň majú schopnosť ovplyvniť smerovanie migračných tokov. Teória migračných sietí vysvetľuje, akým spôsobom vznikajú migračné sociálne väzby vo vnútri komunity migrujúcich pracovníkov, ako aj medzi ich rodinami a priateľmi. Migranti,

ktorí sa usadia na novom mieste, pomáhajú ostatným, ktorí túto možnosť zvažujú, môžeme povedať, že pôsobia ako facilitátori. Znižujú tak riziká a výdavky potenciálnych migrantov, keďže im poskytujú potrebné informácie, pomáhajú im s cestovaním, ubytovaním, zamestnaním a podporujú ich adaptáciu v novom prostredí. Tieto výhody uľahčujú migráciu, a tým podporujú migráciu ľudí, ktorí by inak zostali doma (Rath, 2000; Dustman, Glitz, 2005; Faist, 2006; Arango, 2010; Wickramasinghe, Wimalaratana, 2016; Semerková, 2022). Zhao (2008) upozornil na fakt, že napriek podpore, ktorá je v rámci migračnej siete distribuovaná medzi migrujúcimi pracovníkmi, majú členovia takýchto sietí zároveň tendenciu vytvárať vlastné komunity v mieste kde prichádzajú za prácou.

V prípade sociálne vylúčených obyvateľov rómskych komunít, dochádza k zamedzeniu prístupu k sociálnym sieťam a informáciám, napr. o pracovnej mobilite (Rochovská, Námešný, 2011). K vzniku a prehĺbovaniu sociálnej exklúzie dochádza pod vplyvom priestorových charakteristík prostredia, v ktorom jedinci žijú (chudoba, sociálna exklúzia, etnická homogenita, koncentrácia migrantov) (Džambazovič, 2007; Rusnáková, Čerešníková, 2015). Súvis medzi priestorovými charakteristikami a vznikom migračných sietí nie je vôbec zanedbateľný. Hlavne ak hovoríme o obyvateľoch rómskych komunít, ktorí žijú v priestorovo a ekonomicky segregovanom priestore (Radičová, 2001; Sika, 2013; Páleník a kol. 2014; Rusnáková, Rochovská, 2016). Ak jednotlivец žije v sociálne vylúčenej a priestorovo segregovanej komunite, môže dôjsť k zníženiu jeho príležitostí na mobilitu, za pomoci ľudí, ktorí disponujú potrebnými informáciami a podpornými adaptačnými mechanizmami (Mustered, Andersson, 2005; Ellis a kol., 2007; Galster, 2007; Joseph, 2007, Bolt, Kempen, 2013; Custers, 2019). Na prvý pohľad sa javí, že sociálne siete pri tvorbe migračných vzorcov a celých migračných sietí sú etnicky neutrálne a sú jednoduchým riešením chudoby a segregácie. Vzorce sociálnej a ekonomickej segregácie nás upozorňujú, že môžu nadobudnúť opačný efekt a môžu marginalizované skupiny skôr znevýhodniť. Hlavne ak žijú v etnickej homogenite, na mieste kam odišli za prácou v rámci štruktúry migračnej sociálnej siete. Výmena informácií medzi členmi migračnej sociálnej siete a ľuďmi v komunite môže viesť k segregácii na pracovisku, mieste kde bývajú a vytvára tak priestor na sociálnu izoláciu (Bouman-Doff, 2007; Poros, 2011; Vervott, 2011; Andersson a kol., 2014; Smith, 2016; Pedulla, Payer, 2019). Ryan, D'Angelo (2018) poznamenal, že pri migračných sociálnych sieťach, musíme prihliadať na časový kontext (vid'. Davis a kol., 2013), podľa neho sa štruktúra migračnej sociálnej siete neustále mení, čo je podstatné napr. pri zvládaní dopadov segregácie, ku ktorej môže dôjsť pod vplyvom vytvorenia migračnej sociálnej siete.

Väčšia časť výskumov migračnej sociálnej siete sa zameriava na aspekty medzinárodnej migrácie (vid'. Dolfin, Gencol, 2010; Liu, 2013; Kincses, 2020). Na Slovensku sa na teóriu migračnej siete zamerl Bahna (2013), v kontexte migrácie zo Slovenska do členských krajín Európskej únie. Cieľom nášho článku bolo: *skúmať, ako vzniká migračná sociálna sieť v marginalizovanom prostredí rómskych komunít a aké sú jej charakteristiky.*

METÓDY

Dáta využité pri analýze migračnej sociálnej siete pochádzajú z integrovaného výskumu, v ktorom sme postupovali na základe explanatórneho sekvenčného kombinovania. Pri zbere dát sme v kvantitatívnej sekvencii využili neštandardizovaný dotazník a pri kvalitatívnej sekvencii, sme zrealizovali pološtruktúrované rozhovory. V kvantitatívnej sekvencii tvorilo

výberovú vzorku n=842 respondentov, z ktorých migrovalo za prácou n=375 (44,53%) z toho 237 mužov (63,20%) a 138 žien (36,80%). Priemerný vek participantov bol 37,1 roka. Pri výbere výskumnej vzorky sme postupovali na základe zámerného výberu. Medzi kritéria výberu výskumného súboru patrili: lokalizácia obydlija (typológia bývania Rómov, napr. Mušinka a kol., 2013,), marginalizované rómske komunity v troch krajoch (Banskobystrický kraj, Prešovský kraj, Košický kraj), etnická príslušnosť k rómskej národnostnej menšine, demografické charakteristiky (rod, vek, pracovný status) a vyjadrený informovaný súhlas..

V kvalitatívnej sekvencii sa nám podarilo osloviť n=40 participantov z marginalizovaného prostredia, vek participantov sa pohyboval v rozmedzí od 18 do 58 rokov. Výber výskumnej vzorky prebehol formou prostého účelového výberu. Medzi výberové kritériá sme zaradili: príslušnosť k marginalizovanej rómskej komunite (v zmysle definičných kritérií v aktuálnej Stratégii rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030), etnickú príslušnosť k rómskej národnostnej menšine, aktuálna migrácia za prácou (pracovná mobilita – minimálne 50 km, spojená s bývaním v mieste výkonu práce a dochádzanie do zamestnania – každodenný návrat domov, v zmysle vymedzenia v zákone č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti) a pracovný status (zamestnaní aj nezamestnaní jedinci), demografické charakteristiky (rod, vek ≥ 18 rokov). Podmienkou účasti na výskume bol informovaný súhlas participanta. K zberu kvalitatívnych dát sme pristúpili prostredníctvom pološtruktúrovaných rozhovorov. Získané dáta sme následne analyzovali prostredníctvom interpretatívnej fenomenologickej analýzy.

VÝSLEDKY

Migračná sociálna sieť je bezpochyby spojená s existenciou sociálnych väzieb a kontaktov. K jej vzniku a udržaniu je potrebné, aby dochádzalo k distribúcii informácií medzi jednotlivými členmi. V zmysle kumulatívnej príčinnej súvislosti, práve šírenie informácií a zväčšujúci sa počet jednotlivcov, ktorí túto informáciu prijali, vytvárajú stimuly pre migráciu, ktorá podnecuje ďalších členov komunity k rozhodnutiu migrovať za prácou.

Faktory podmienajúce migráciu a vznik migračnej siete v marginalizovanom prostredí

Migrácia za prácou súvisí s individuálnymi faktormi, ktoré zasahujú do rozhodovacieho procesu jednotlivcov. V niektorých prípadoch sa migrácia stáva jedinou možnosťou jednotlivca a domácností, ako získať nevyhnutné prostriedky na prežitie. Pred témou vzniku migračnej sociálnej siete, je dôležité spomenúť faktory, ovplyvňujúce rozhodovanie o migrácii, ktoré môžeme rozdeliť na:

- **ekonomické faktory** súvisia so situáciou v regióne a priestore, v ktorom migranti žijú. Ide o životné podmienky a aktuálne možnosti, ktoré sú dostupné na regionálnych trhoch práce. Za regionálnymi disparitami stoja: zánik zamestnávateľských subjektov; diskriminácia na základe etnicity; nesúlad medzi očakávaniami a ponukami na trhu práce a absencia kontaktov a väzieb so zamestnanými jednotlivcami na regionálnej úrovni. Následné rozhodnutie pre migráciu, môže byť podmienené zlou sociálno-ekonomickou situáciou rodiny (**výskumník:** „*Nad čím ste uvažoval? participant „Poviem Vám takto, že proste.. Nedalo sa nám vyžiť, čo sme brali sociálne dávky...Hocikedy som bol zúfalý, nemohli sme kúpiť deťom oblečenie...“ muž 38 rokov, segregované prostredie).*
- **sociálne faktory** reprezentujú napr. vzdelanie a kvalifikáciu migrujúcich pracovníkov. Hlavne v prípade Rómov, ktorí pod vplyvom segregácie nemajú adekvátne vzdelanie a zároveň nedisponujú požadovanou kvalifikáciou. Absencia vzdelania limituje ich

možnosti a vedie k akceptácii nestabilnej a fyzicky náročnej práci (**výskumník:** *Aké boli dôvody, že ste vzali prácu na čierno? participant, „Vzali by nás aj na zmluvu, potrebovali sme papiere zo školy, že môžeme robiť na traktore, my nemáme vodičáky.“* muž 28 rokov, segregované prostredie). Vzhľadom na uvedené sociálne faktory môžu byť marginalizovaní Rómovia nútení k migrácii za prácou do iných regiónov, prípadne k hľadaniu práce v inom odvetví.

Vznik migračnej siete

Za vznikom migračnej sociálnej siete stoja neformálne zdroje, distribuujúce informácie o práci, ktoré sú podkladom pre konkrétnu voľbu. Rozsah a kvalita informácií o migračných možnostiach je nesmierne dôležitý pri nasmerovaní migrácie. Dáta ukázali, že 44,12% migrujúcich pracovníkov využíva pri výbere práce a cieľovej lokality, informácie sprostredkované cez neformálne zdroje (rodina, priatelia, ľudia v susedstve, známi). Pri vzniku migračnej siete, musíme prihliadať na priestorové aspekty, ktoré súvisia predovšetkým s kvalitou dostupných informácií a sociálnych sietí, ktoré sú podľa Lehockej a Ráca (2015) dôležité ak hovoríme o rizikových skupinách obyvateľstva. Tento aspekt je dôležitý vyzdvihnúť pretože k vzniku migračnej siete, ktorú sme identifikovali v rámci výskumu, dochádzalo práve v segregovanom prostredí. V priestorovej integrácii sme tento trend nezaznamenali.

Tab.1 Zdroje informácií migrujúcich jednotlivcov o práci podľa lokalizácie bydliska

	Formálne zdroje	Neformálne zdroje	Vlastná iniciatíva	Spolu
	n= (%)	n= (%)	n= (%)	n= (%)
Ďalej od obce, mesta	26 (6,95%)	36 (9,63%)	21 (5,61%)	83 (22,19%)
Na okraji miest a obcí	35 (9,36%)	49 (13,10%)	35 (9,36%)	119 (21,82%)
V meste, obci	37 (9,89%)	80 (21,39%)	55 (14,71%)	172 (45,99%)
Spolu	98 (26,20%)	165 (44,12%)	111 (29,68%)	374 (100,00%)

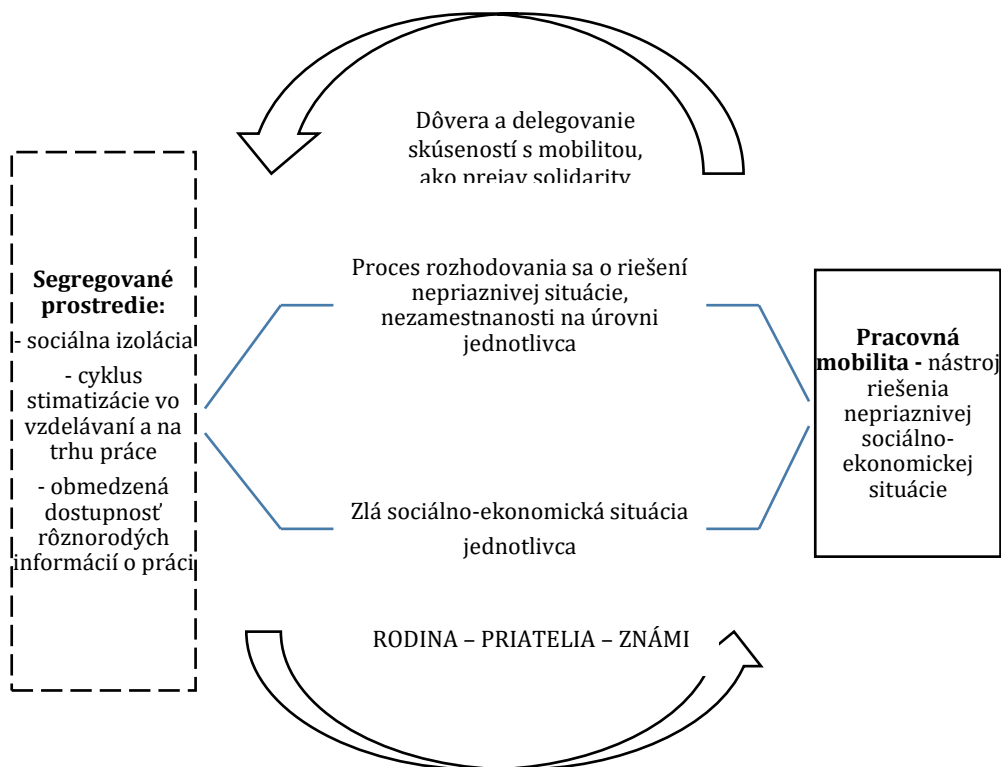
Vysvetlivky Formálne zdroje informácií, využívané migrujúcimi pracovníkmi- obecny úrad, pracovná agentúra, sociálni pracovníci, škola; Neformálne zdroje informácií využívané migrujúcimi pracovníkmi - rodina, priatelia, sused, známi; Vlastná iniciatíva migrujúcich pracovníkov - internet, inzercia, priamo u zamestnávateľov, živnosť

Orientácia na sociálne väzby a kontakty (rodina, priatelia, známi) sa nám ukázala, ako dominantný zdroj informácií, ktorými migrujúci pracovníci disponujú. Za vznikom migračnej sociálnej siete v marginalizovaných rómskych komunitách stoja neformálne zdroje, reprezentujúce väzby s priateľmi, príbuznými a známymi, ktoré vytvárajú podľa Lehockej a Ráca (2015) osobnú sieť jednotlivca. Ukazuje sa, že vznikajúce migračné sociálne siete, ale aj osobné siete jednotlivcov z marginalizovaného prostredia, majú spoločné rysy. Ide o prevahu spájajúcich (silných) sociálnych väzieb a orientáciu na etnicky homogénne väzby. Čerešníková (2015) označila spájajúce sociálne väzby (rodinu, blízkych priateľov) za základ osobnej a sociálnej identity človeka.

Tab.2 Šírenie informácie v rámci siete vzťahov

Originálny text/prepis	Vznikajúca téma
<p>Výskumník: <i>Ty keď si tam začala pracovať vďaka synovi kamarátky. Pomohla si aj ty niekomu takto? Participant „Áno... nadriadení veria tomu, čo už tam pracuje.“</i></p> <p>Výskumník: <i>Sesternice sa dozvedeli o práci od teba? Participant „Odo mňa mne tak volali. Z agentúry čo si ma našli na profesii, či sa mám ako dostať. Ja som povedala, že nemám vodičák, ale že pozriem spoje. A oni: Keď poznáte nejakých ľudí. Kludne aj tak, že zaplníte celé auto, tak sa ich spýtajte. Hneď som zohnala...“</i></p> <p>Výskumník: <i>Stadiaľto zo Sirka ste chodil sám alebo s partiou? Participant „Pravdaže ja som stiahol okolo dvadsať ľudí zo sebou. S partiou pravdaže. Ja som organizoval... chcel som pomôcť týmto, potom som tam stiahol rodinu, manželku... Ja som stiahol rodinu tam. Po čase som prišiel domov, chceli ľudia pracovať, tak som ich zobral zo sebou.“</i></p>	<p>Solidarita, šírenie informácií v rámci siete</p>
<p>Výskumník: <i>Pomohol si niekomu nájsť prácu? Participant „Ne. Určite ne. Pretože čo mám kamarátov sú zamestnaní a to väčšinou máme biele kamarádú. Čo sú tadi iný, to sú nula bodú.“</i></p>	<p>Sieť tvorená zamestnanými známymi</p>
<p>Výskumník: <i>Sú dôležité kontakty pri hľadaní práce? Participant „Kontakty pri hľadaní práce sú dôležité. Poznám prípad, že kamarátka sa pýtala do Juri pracovať a neprijali ju. Ja som však mala jednu známu v tej firme, ktorá prijíma ľudí a vybavila som jej...“</i></p>	<p>Siete otvárajú pomáhajú v prístupe na trh práce</p>

Nasledujúci model demonštruje cyklus vzniku a zároveň obohacovania migračnej sociálnej siete v segregovanom prostredí. Pri rozhodovaní o mobilite za prácou sú kľúčovými determinantmi sociálne-ekonomické faktory, ktoré jednotlivcov motivujú vzhľadom na nedostupnosť práce v domovskom regióne k migrácii za prácou. Vzhľadom na cyklický charakter migračnej siete sa po získaní skúseností vracajú jednotlivci s konkrétnymi prežitými skúsenosťami, ktoré delegujú členom v komunite a tak obohacujú migračnú sieť o ďalších členov, ktorí sa po získaní skúseností, môžu ocitnúť v rovnakej pozícii sprostredkovateľa skúseností a informácií.

Obr. 1 Model vzniku migračnej siete v segregovanom prostredí

Zdroj: Vlastné spracovanie

Koncept „dôvery“ a migračná sieť

Skúsenosti migrujúcich pracovníkov, ktoré delegujú ostatným členom komunity, môžu v prípade marginalizovaných Rómov nadobudnúť charakter garančného systému. Jeho účelom je minimalizovať riziká a uľahčiť adaptačný proces na novom mieste. Je potom pochopiteľné, že pri voľbe konkrétnej možnosti migrácie, volia migrujúci tie, ktoré majú overené skúsenosťami svojich rodinných príslušníkov, priateľov alebo ľudí žijúcich v bezprostrednom susedstve. Delegovanie skúseností a informácií o migrácii prostredníctvom sociálnych väzieb, môže mať aj limitujúci charakter, hlavne ak jednotlivec, ktorý dané informácie šíri, má sám limitované skúsenosti, napr. iba s jednou prácou, pracoviskom a tým pádom nevie svoje skúsenosti komparovať. Následne celá migračná sieť vzniká na daných skúsenostiach a informáciách, ktoré sa dostali do informačne izolovaného prostredia a vytvára cyklus, ktorý je schopný zainteresovať niekoľko členov jednej komunity. Uvedené zistenia súvisia s konceptom „solidarity“ a „dôvery“, ktorú vkladajú jednotlivci rozhodujúci sa o smerovaní migrácie do svojich rodinných príslušníkov, priateľov a ľudí v susedstve (**výskumník:** *Podľa čoho ste sa rozhodla? Participantka „Lebo brat sa tam má dobre, výplatu má dobrú, tak som sa rozhodla, povedala som bratovi, že aj ja si idem zarobiť. Otec povedal bratovi, aby ma nikde*

nepustil.“ žena 18 rokov, segregované prostredie). Koncept „dôvery“ môže obmedziť ich ďalší profesijný rast a pohyb na trhu práce, ak zotrávajú v migračnej sieti vzniknutej na delegovaných skúsenostiach člena komunity, ktoré priniesol a distribuoval prostredníctvom sociálnych väzieb (**výskumník:** *Od koho ste sa dozvedel o tejto práci? Participant „Od kamaráta, robil tam kamarát, že je tam dobrá robota.“ Sledujete pracovnú ponuku v okolí? „Ne.“ muž 21 rokov, segregované prostredie).*

Charakteristika migračnej sociálnej siete

Vnútroštátna migračná sieť vznikajúca v marginalizovanom prostredí rómskych komunít, ktoré sú v mnohých prípadoch charakteristické svojou priestorovou segregáciou, má spoločné rysy s migračnou sieťou cezhraničných migrantov, imigrantov. Obe majú tendenciu smerovať migračné toky na konkrétne miesto. Migrujúci Rómovia, ktorí získajú skúsenosti s migráciou, pomáhajú v zmysle solidarity členom svojej komunity adaptovať sa na novom mieste (**výskumník:** *Stadial'to... ste chodili sám alebo s partiou? participant, „S partiou pravdaže. Ja som organizoval...chcel som pomôcť týmto, potom som tam stiahol rodinu, manželku... Po čase som prišiel domov, chceli ľudia pracovať, tak som ich zobral so sebou.“ muž 38 rokov, segregované prostredie). Znižujú tak spomínané riziká, výdavky a uľahčujú adaptačný proces potenciálnych migrantov (Faist, 2006; Arango, 2010). V rámci systému pomoci im poskytujú potrebné informácie, navzájom si organizujú cestovanie (**výskumník:** *Ako chodievate, dochádzate do roboty? „Chodievam taxíkom...Taxíkom sme chodili naraz štyria ľudia. Stadial'to boli viete, tak sme sa skladali.“ muž 48 rokov, segregované prostredie), život na novom mieste (**výskumník:** *Bývate s niekým známym? „Štyria tu stadial'to, my sme tam robili skoro tridsať ľudí.“ Nedali Vám niekoho cudzieho? „Nie, my sme ani nechceli. Lebo cudzí človek, nie ste zvyknutý.“ muž 28 rokov, segregované prostredie), kde sú si vzájomné nápomocní (**výskumník:** *Vo svojom okolí máš osobu, na ktorú sa môžeš obrátiť? „Zatial' na jej tetu, ona je tu blízko“ muž 18 rokov, osídlenie situované na okraji obce).****

Pozícia migračnej siete sa javí ako podstatná hlavne pri minimalizácii rizík v procese adaptácie na životné podmienky v mieste výkonu práce a slúži ako organizačný mechanizmus migrácie zo segregovaného prostredia marginalizovaných rómskych komunít.

DISKUSIA

Migračná sociálna sieť v marginalizovaných komunitách má cyklický charakter, v ktorom sa nejedná o trvalé presídlenie, členovia migračnej sociálnej siete sa vracajú do prirodzeného prostredia, z miesta výkonu práce (viď. Zhao, 2008). K rozhodnutiu migrovať za prácou dochádza pod vplyvom sociálno-ekonomických faktorov, medzi ktoré patrí ekonomická situácia domácnosti, situácia na regionálnych trhoch práce a absencia požadovaného vzdelania. Uvedené sociálno-ekonomické faktory sú podľa mnohých autorov podmienené (viď. Horňák, 2012; Lukáč, 2015; Rusnáková, Rochovská, 2016; Smatanová, Šeligová, 2021) priestorovou segregáciou, ktorá je na Slovensku často spájaná s marginalizovanými rómskymi komunitami. Musíme si uvedomiť, že ak hovoríme o segregácii jedná sa o časť rómskej populácie na Slovensku, pretože v takomto prostredí, žije v skutočnosti „len“ 18% rómskej populácie (74 000 ľudí). Väčšia časť Rómov a Rómok žije v priestorovej integrácii, v rozptýlení medzi majoritou (Freidingerová a kol., 2020). Veľká časť existujúcich výskumov, aj vyššie uvedených, venuje špecifickú pozornosť konkrétnym témam, ktoré súvisia so segregáciou vo vzdelávaní, vzťahu medzi priestorovou segregáciou a chudobou a tiež bariéram, ktoré musia marginalizovaní Rómovia zvládnuť v snahe nájsť si pracovné uplatnenie. V kontexte migrácie

a pracovnej mobility nachádzame skôr výskumy venujúce sa cezhraničnej migrácii Rómov (viď. Krokusová, 2007) a téme sociálnej mobility, nielen v kontexte práce (napr. Hrustič, Škobla, 2020). V súčasnosti na Slovensku neexistuje výskum, ktorý by prinášal komplexný pohľad na vnútroštátnu migráciu Rómov za prácou. Rovnako aj koncept migračnej sociálnej siete, je na Slovensku pomerne novým pojmom, objavuje sa v práci Bahnu (2013) a ďalších zahraničných autorov (viď. White, Ryan, 2008; Vasey, 2016; Stella, Gawlewiczová, 2020), ale v kontexte migrácie do zahraničia, zo zameraním na majoritnú populáciu. V kontexte zahraničnej migračnej sociálnej siete Rómov nachádzame zahraničný výskum, ktorého autorom je J. Grill (2015). Vzhľadom na to bolo našim cieľom opísať, ako vzniká migračná sociálna sieť a aké sú jej charakteristiky na vnútroštátnej úrovni.

Za vznikom migračnej sociálnej siete v rómskych komunitách, ktoré žijú v priestorovo segregovanom prostredí, stoja informácie, ktoré prúdia do prostredia, význačného svojou sociálnou izoláciou. K ich šíreniu a distribúcii medzi jednotlivcami v komunite dochádza prostredníctvom neformálnych zdrojov (sociálne väzby s rodinou, priateľmi, známymi a ľuďmi v susedstve), tým pádom majú dopad na (ne)dostupnosť informácií o pracovných možnostiach. K vzniku migračnej siete dochádza tak, že zamestnaný jednotlivec, ktorý nadobudol určité pracovné skúsenosti prostredníctvom migrácie pri návrate do komunity prináša informácie o pracovnej/ých možnostiach, spravidla v oblasti, firme, v ktorej sám pracuje. Pre jednotlivcov žijúcich v segregovanom prostredí sú informácie takého typu často jediným zdrojom informácií, ku ktorým sa reálne dostanú. Následne, ak je zachované kritérium „dôvery“, sa nezamestnaní jednotlivci, často bez pracovných skúseností rozhodnú pre migráciu za prácou, na miesto, ktoré je overené skúsenosťou člena komunity. Štruktúra migračnej siete je cyklicky obohacovaná o nových migrujúcich pracovníkov, ktorí svojimi sociálnymi väzbami na rodinu, blízkych, priateľov a ľudí v susedstve, rozširujú existujúcu migračnú sieť. Takto vzniká migračná sieť v segregovanom prostredí a má schopnosť vstrebať niekoľko desiatok členov jednej komunity. V celom tomto procese je dôležitý koncept dôvery..

Výber konkrétnej možnosti a rozhodnutie o migrácii súvisia so zabudovanými mechanizmami ako „dôvera“ a „solidarita“. Členovia komunity vnímajú informácie ako dôveryhodné ak pochádzajú od ich priateľov, rodinných príslušníkov a ľudí, ktorí žijú v ich susedstve. Sú garantované a overené skúsenosťou členov komunity alebo skupiny. Tento mechanizmus vysvetľuje aj to, že zamestnaní migranti majú tendenciu odporúčať svojim zamestnávateľom členov vlastnej skupiny, komunity (Mustered, Andersson, 2005; Ellis a kol., 2007; Galster, 2007; Joseph, 2007; Bolt, Kempen, 2013; Custers, 2019). Jeden zaujímavý výskum, ktorý mapoval vzťah medzi migráciou a segregáciou, zrealizoval Hellerstein a kol. (2011) v Spojených štátoch amerických. Jeho autori vysvetľujú, že život v segregovanom prostredí, v oblastiach, kde žijú migrujúci pracovníci a potom aj pracujú (prípád cezhraničnej migrácie) vedie až k segregácii na pracovisku. Rovnako ako uviedol Zhao (2008) v kontexte migračných sietí v Číne, tak aj aj v prípade marginalizovaných Rómov majú tendenciu vytvárať komunity aj na mieste kam odišli za prácou (napr. život na spoločnej ubytovni). Vďaka medzinárodnému pohľadu na migračné siete môžeme vidieť, že migračné siete Rómov migrujúcich za prácou zo segregovaného prostredia, majú podobné rysy. Našu pozornosť si obzvlášť zaslúži model tzv. prenosu segregácie. Samozrejme, segregáciu umocňujú aj ďalšie fenomény ako: geografická lokalizácia, administratívne a fyzické bariéry, ktoré musí jednotlivec zvládať (Chetty a kol., 2014; Eriksson, Lengyel, 2019; Tóth a kol., 2021). Ukazuje sa, že migračná sociálna sieť Rómov dokáže vytvárať segregované pracoviská a viesť k segregácii v lokalite kde žijú na mieste výkonu práce. Priestorová segregácia nadobúda tak cyklický charakter a dokáže uzamknúť

niekoľko desiatok členov jednej migračnej siete v neprekonateľných cykloch segregácie. Za vznikom cyklu segregácie a migračnej siete, stoja neformálne zdroje a informácie, ktoré prostredníctvom nich človek dostáva. V konečnom dôsledku dochádza k obmedzovaniu možností, ktoré človek využíva, pretože členovia migračnej siete, ktorá je charakteristická prenosom segregácie, prestávajú uvažovať o inej práci a ani si ju nechcú hľadať. Zotrvávajú v štruktúre jednej migračnej siete. Pripadá nám, že k uzamknutiu dochádza hlavne pod vplyvom minimalizácie rizík. Jednotlivci v migračnej sieti si navzájom pomáhajú, podporujú sa a uľahčujú migráciu aj ostatným členom komunity. Ukazuje sa, že migračná sociálna sieť vzniká na základe distribúcie a stojí na koncepte „dôvery“ a „solidarity“ medzi členmi, ktorý považujeme za jej základnú vnútornú charakteristiku.

ZÁVER

Téma migračnej sociálnej siete Rómov z marginalizovaného prostredia, ktorých sa dotýkajú aspekty priestorovej segregácie, prináša pohľad na vznik a charakteristiky migračných sociálnych sietí, ktoré vznikajú v segregovanom prostredí. Vznik migračných sociálnych sietí je v segregovanom prostredí založený na distribúcií informácií, ktoré môžu mať rôzny charakter a kvalitu. Zvláštnu pozornosť si zasluhujú hlavne informácie, ktoré sú distribuované medzi členmi prostredníctvom neformálnych zdrojov, ktoré stoja za vznikom a kumuláciou členov migračných sietí v prostredí marginalizovaných komunít. Vzniknuté migračné siete sú založené na princípe „solidarity“ a „dôvery“ medzi jednotlivými členmi komunity, ktorí prinášajú informácie do komunity v podobe svojich vlastných skúseností. Migračná sieť ponúka svojim členom rôzne benefity, predovšetkým ide o poskytovanie vzájomnej podpory a pomoci členom komunity, ktorí sa rozhodli pre migráciu za prácou. Migračnú sieť môžeme teda označiť za podporný mechanizmus, ktorý zastáva významnú úlohu hlavne v adaptačnom procese migrujúcich pracovníkov na pracovné a životné podmienky na novom mieste. Zotrvanie v migračnej sociálnej sieti môže byť v konečnom dôsledku aj limitujúce. Hlavne ak sú sociálne siete, ktoré zabezpečujú tok informácií, príliš rigidné. Poznanie procesov, jej vzniku môže prispieť k porozumeniu, môže prispieť k získaniu pohľadu na jednotlivé podmienky migrácie spojené s odchodom za prácou. Hlavne ak sa migrácii za prácou pripisuje dôležitá úloha pri zvyšovaní flexibility na európskych trhoch práce a dokonca je označovaná aj za nástroj riešenia chudoby.

LITERATÚRA

- Andersson, R. a kol. (2014). Neighbourhood Ethnic Composition and Employment Effect on Immigrant Incomes. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 40(5), p. 710-736 <https://doi.org/10.1080/1369183X.2013.830503>
- Arango, J. (2002). Explaining Migration: A Critical View. *International Social Science Journal*. 52(165).
- Bahna, M. (2013). Intra-EU Migration From Slovakia. *European Societies*. 15(3), p. 388-407. <https://doi.org/10.1080/14616696.2012.707669>

- Blumenstoc, J. – Tan, X. (2016). Social Networks and Migration: Theory and Evidence from Rwanda. *Working Paper*. https://economics.ucr.edu/pacdev/pacdev-papers/social_networks_and_migration.pdf
- Bolt, G. – Kempen, R. (2013). Introduction Special Issue: Mixing Neighbourhoods: Success or Failure?. *Cities*. 35, p. 391-396 <http://dx.doi.org/10.1016/j.cities.2013.04.006>
- Borgatti, S. P. – Halgin, D. S. (2011). The Network Theory. *Organization Science*, 22(5), p. 1168-1181. <https://www.jstor.org/stable/41303110>
- Bouman-Doff, L. W. (2007). Confined Contact: Residential Segregation and Ethnic Bridges in the Netherlands. *Urban Studies*. 44(5-6) <https://doi.org/10.1080%2F00420980701255965>
- Cappellari, L. – Tatsiramos, K. (2015). With a Little Help from my Friends? Quality of Social Networks, Job Finding and Job Match Quality. *European Economic Review*, 78, p. 55-75.
- Custers, G. (2019). Neighbourhood ties and employment: a test of different hypotheses across neighbourhoods. *Housing Studies*. 34(7), p. 1466-1810. <https://doi.org/10.1080/02673037.2018.1527020>
- Čerešníková, M. (2015). Neformálna sociálna sieť – základ života v societe. In: Lehoczská, L. – Rosinský, R. (2015). Sociálna sieť v živote marginalizovaných rómskych komunit. Nitra : UKF, 2015, 210 p.
- Davis, F. K. (2013). Global Spatio-Temporal Patterns in Human Migration: A Complex Network Perspective. *Plos One*. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0053723>
- Dolfin, S. – Genicot, G. (2010). What Do Networks Do? The Role of Networks on Migration and „Coyote“ Use. *Review of Development Economics*. 14(2), p. 343-359.
- Džambazovič, R. – Gerbery, D. (2018). Medzigeneračná sociálna mobilita na Slovensku. *Sociológia*. 50(4), p. 396-428. <https://doi.org/10.31577/sociologia.2018.50.4.16>
- Dustman, CH. – Glitz, E. CH. A. (2005). Immigration, Jobs and Wages Evidence and Opinion. London : CEPR, 2005. ISBN 1-898128-87-1.
- Ellis, M. a kol. (2007). Geography and the Immigrant Division of Labour. *Economic Geography*. 83(3), p. 255-281. <http://www.clarku.edu/econgeography>
- Eriksson, H. R. – Lengyel, B. (2019). Co-worker Networks and Agglomeration Externalities. *Economic Geography*. 95(1), p. 65-89. <https://doi.org/10.1080/00130095.2018.1498741>
- Faist, T. (2006). The transnational social spaces of migration. *COMCAD Working papers*. 10. 8 p.
- Freidingerová, T. a kol. (2020). Ľudia medzi riadkami. Príručka o migrácii (nielen) pre budúcich novinárov. Bratislava : Človek v ohrození, n. o., 2020. 136 p.
- Galster, G. (2007). Should Policy Makers Strive for Neighbourhood Social Mix? An Analysis of the Western European Evidence Base. *Housing Studies*. 22(4), p. 523-545. <https://doi.org/10.1080/02673030701387630>
- Gee, L. a kol. (2017). Social Networks and Labor Markets: How Strong Ties Relate to Job Finding on Facebook's Social Network. *Journal of Labor Economics*. 32(2), p. 485-518. <https://econpapers.repec.org/scripts/redir.pf?u=http%3A%2Fdx.doi.org%2F10.1086%2F686225;h=repec:ucp:jlabc:doi:10.1086/686225>

Gold, J. S. – Nawyn, J. S. (2019). Routledge International Handbook of Migration Studies. Oxon : Routledge, 2019. ISBN 978-1-138-20882-7.

Granovetter, S. M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*. 78(6), p. 1360-1380. <https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4865899/The%20Strength%20of%20Weak%20Ties.pdf>

Greenberg, J. (2019). What's Alter Got to Do with It? A Consideration of Network Centent and Social Ties That Provide It. *Sociological Theory*. 37(3), p. 293-314. <https://doi.org/10.1177%2F0735275119869344>

Grill, J. (2015). From Street Busking in Switzerland to Meat Factories in the UK: A Comparative Study of Two Roma Migration Network. In. Kaneff, D. – Pine, F. (2015). Global Connections and Emering Inequalities in Europe. New York : Anthem Press, 183 p.

Hellerstein, K. J. (2011). Neighbors and Coworkers: The Importance of Residential Labor Market Networks. *Journal of Labour Economics*. 29(4), p. 659-695. DOI 10.3386/w14201

Hornák, L. (2012). Špecifiká inkluzívnej edukácie rómskych žiakov pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia. *Speciální pedagogika*. 22(4), p. 259-278.

Hrustič, T. – Škobla, D. (2020). Social Mobility and Political Engagement of the Roma Across Europe. *Slovenský národopis*. 68(4), p. 306-310. <https://doi.org/10.2478/se-2020-0017>

Chetty, R. a kol. (2014). Where is the land of Opportunity? The Geography of Intergeneration mobility in the United States. *The Quarterly Journal of Economics*. 129(4), p. 1553-1623. <https://doi.org/10.1093/qje/qju022>

Joseph, L. M. (2007) The Theoretical Basis for Addressing Poverty Through Mixed-Income Development. *Urban Affairs Review*. 42(3), p. 369-409. <https://doi.org/10.1177%2F1078087406294043>

Kincses, Á. (2020). Geographical networks of international migration. *Migration Letters*. 17(6), p. 799-812. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=915019>

Krokusová, J. (2007). Príčiny a dôsledky hromadnej migrácie Rómov do štátov EÚ. *Človek a Spoločnosť*. 10(3), p. 11-18.

Lehoczká, L. – Rác, I. (2015). Spoločensko-vedný diskurz o sociálnej sieti – teoretické konceptualizácie sociálnej siete. In. Lehoczká, L. – Rosinský, R. (2015). Sociálna sieť v živote marginalizovaných rómskych komúnít. Nitra : UKF, 2015, 210 p.

Liu, M. (2013). Migrant Networks and International Migration: Testing Weak Ties. *Demography*. 50, p. 1243-1277. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s13524-013-0213-5.pdf>.

Lukáč, M. (2015). Rómovia a vzdelanie. Sociálne a edukačné kontexty. Prešov : Prešovská Univerzita v Prešove, 2015. 135 s.

Massey, D. S. (1990). Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Casuation of Migration. *Population Index*. 56(1), p. 3-26.

Massey, D. S. (1988). Economic Development and Internationa Migration in Comparative Perspective. *Population and Development Review*. 14(3), p. 383-413.

- Mušinka, A. a kol. (2014). Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013. Bratislava : UND/, 120 p.
- Mustered, S. – Andersson, R. (2005). Housing Mix, Social Mix and Social Opportunities. *Urban Affairs Review*. 40(6), p. 761-790. <https://doi.org/10.1177%2F1078087405276006>
- Nguyen, T. H. a kol. (2022). Social Capital and Migration: A Case Study of Rural Vietnam. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 9(1), p. 63-71. doi:10.13106/jafeb.2022.vol9.no1.0063
- Páleník, M. a kol. (2014). Politika zamestnanosti budúcnosť pre Slovensko. Bratislava : Inštitút zamestnanosti, 160 p.
- Pedulla, S. D. – Pager, D. (2015). Race, Self-Selection, and the Job Search Process. *American Journal of Sociology*. 120(4), p. 1005-1054. <https://dx.doi.org/10.1086%2F681072>
- Poros, M. (2011). Migrant Social Network: Vehicles for Migration, Integration and Development. *Migration Information Source*.
- Radičová, I. (2001). Hic Sunt Romales. Bratislava : Svetová Banka, 324 p.
- Rath, J. (2000). Immigrant Business: The Economic, Political and Social Environment. London : Centre for Research in Ethnic Relations University of Warwick, 2000. p. 248. ISBN 0-333-68314-5.
- Ravasz, Á. a kol. (2019). Atlas rómskych komunít 2019. Bratislava : SAV, 93 p.
- Rochovská, A. – Námešný, L. (2011). Chudoba a pracujúci chudobní na Slovensku – analýza údajov EU SILC. *Geographia Cassoviensis*. 5(2), p. 103-117.
- Rusnáková, J. – Rochovská, A. (2016). Sociálne vylúčenie, segregácia a životné stratégie obyvateľ'ov rómskych komunít z pohľadu teórie zdrojov. *Geografický časopis*. 68(3), p. 245-260.
- Rusnáková, J. – Čerešníková, M. (2015). Sociálna opora a sociálne siete Rómov. Analýza druhov sociálnej opory v sociálnych sieťach. Nitra : UKF, 136 p.
- Rusnáková, J. – Rochovská, A. (2014). Segregácia obyvateľ'ov marginalizovaných rómskych komunít, chudoba a znevýhodnenia súvisiace s priestorovým vylúčením. *Geographia Cassoviensis*. 8(2), p. 162-172.
- Ryan, L. – D'Angelo, A. (2018). Changing times: Migrant's social networks analysis and the challenges of longitudinal research. *Social Network*. 53, p. 148-158. <https://doi.org/10.1016/j.so.cnet.2017.03.003>
- Semenková, M. A. (2022). Concept and Implementation of Directed Migration. *Political Problems of International Systems and Global Development*. 1, p. 2519-2957.
- Sika, P. (2013). Sociálno-ekonomické podmienky marginalizovaných rómskych komunít. *Ekonomické spektrum*. 8(1), p. 36-48 p.
- Smatanová, K. – Šeligová, A. (2021). Strategické a legislatívne rámce riešenia území marginalizovaných rómskych komunít na Slovensku. In. Marcinčin, A. – Csabay, J. (2021). Ročenka regionálneho rozvoja 2021. Bratislava : Slovenská technická univerzita, 2021. 92 s.

Smith, S. S. (2016). Job-Finding among the Poor: Do Social Ties Matter? In: Brady, D. – Burton, L. M. (2016). *The Oxford Handbook of the Social Science of Poverty*. Oxford : Oxford University Press. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199914050.013.20

Stella, F. – Gawlewiczová, A. (2020). Social networks, language and identity negotiaton among queer migrants in Scotland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 47(11), p. 2573-2555. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1863203>

Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030.

Tóth, G. a kol. (2021). Inequality is rising where social network segregation interacts with urban topology. *Nature Communication*. 12, <https://doi.org/10.1038/s41467-021-21465-0>

Vagac, L. (2013). *Internal Labour Mobility in Slovakia*. Bratislava : Centre for Economic Development Slovakia

Vasey, H. (2016). Trajectories of migration, social networks and emergent landscapes of migrant work. *Migration Studies*. 4(1), p. 76-96. <https://doi.org/10.1093/migration/mnv017>

Vervoort, M. H. M. (2011). *Living together? Ethnic concentration in the neighbourhood and ethnic miniritie's social contacts and language practice*. Utrecht : Universtiy of Utrecht. 182 p.

White, A. – Ryan, L. (2008). Polish „Temporary“ Migration: The Formation and Significance of Social Network. *Europe-Asia Studies*. 60(9), p. 1465-3247. <https://doi.org/10.1080/09668130802362227>

Wickramasinghe, A. A. I. N. – Wimalaratana, W. (2016). International Migration and Migration Theories. *Social Affairs: A Journal for the Social Sciences*. 1(5), p. 13-32. <[http://socialaffairsjournal.com/Achive/Fall_2016/2.International%20Migration%20and%20Migration%20Theories_A.A.I.N.Wickramasinghe_W.%20Wimalaratane_SAJ%201\(5\).pdf](http://socialaffairsjournal.com/Achive/Fall_2016/2.International%20Migration%20and%20Migration%20Theories_A.A.I.N.Wickramasinghe_W.%20Wimalaratane_SAJ%201(5).pdf)>.

Zhao, Y. (2008). The Role of Migrant Networks in Labor Migration: The Case of China. *Contemporary Economic Policy*. 21(4), p. 500-511. <https://doi.org/10.1093/cep/byg028>.

Grantová podpora:

Tento príspevok vznikol v rámci projektu APVV – 17-0141 Analýza prístupu k pracovným príležitostiam pre marginalizované skupiny obyvateľstva: Vybrané regióny Slovenska v sociálno-ekonomickej, geografickej a sociálno-antropologickej perspektíve.

VYBRANÉ SOCIODEMOGRAFICKÉ FAKTORY, PRACOVNÁ SPOKOJNOSŤ A VNÍMANÁ PORADENSKÁ SEBAÚČINNOSŤ PORADCOV

Andrea Fejová¹, Jana Uhláriková²

¹ Národný projekt Bezplatné dlhové poradenstvo,
Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny, Nitra

² Katedra psychologických vied, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva,
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
fejova.andrea@gmail.com juhlarikova@ukf.sk

Abstrakt: Cieľom predkladaného príspevku bolo zistiť súvislosť medzi vybranými sociodemografickými faktormi, vnímanou poradenskou sebaúčinnosťou a pracovnou spokojnosťou u poradcov. Výskumnú vzorku tvorilo 211 respondentov (M=32,27 rokov, SD=7,56). Boli použité dotazníkové metódy: Counselling self-estimate inventory COSE (Larson et al., 1992) na meranie úrovne vnímanej zdatnosti, Minnesota Satisfaction Questionnaire MSQ (Weiss et al., 1967) na meranie pracovnej spokojnosti a sociodemografický dotazník. Výsledky korelačných analýz potvrdili významné vzťahy medzi vybranými faktormi (vek, dĺžka praxe, supervízia, ukončené vzdelanie, priama skúsenosť s klientmi, pracovná spokojnosť) a vnímanou sebaúčinnosťou poradcov. Regresná analýza odhalila jednotlivé prediktory vnímanej sebaúčinnosti. Špecifickejšie skúmanie vnímanej poradenskej sebaúčinnosti z pohľadu dôležitejších a vplyvnejších prediktorov môže zvýšiť efektivitu a úspešnosť pri výkone náročnej profesie poradcov.

Kľúčové slová: vnímaná sebaúčinnosť, pracovná spokojnosť, vybrané sociodemografické faktory, poradcovia

ÚVOD

Rokmi opakovaná múdrosť, že viera v samého seba je polovica úspechu, má svoje pramene už v 90. rokoch minulého storočia. Prvýkrát sa ňou zaoberal americký psychológ Bandura (1986), ktorý ju definoval ako „vnímanú zdatnosť človeka“, a teda vieru jedinca vo vlastnú schopnosť riadiť svoje správanie a robiť veci tak, aby bol s výsledkom spokojný. Bandura (1986) bol presvedčený, že za úspešným výkonom jedinca teda nie sú len teoretické vedomosti či praktické zručnosti, ale jeho samotné presvedčenie, že zvolený cieľ dokáže dosiahnuť. V súčasnosti sa zvýšená pozornosť venuje vnímanej profesijnej zdatnosti, a teda spôsobu, akým jedinec posudzuje svoje vlastné možnosti a schopnosti v rámci profesie, v ktorej je zamestnaný (Ross, Bruce, 2007).

Ak je tento pojem aplikovaný do poradenskej psychológie, hovoríme o konštrukte **vnímanej poradenskej zdatnosti**, ktorá je definovaná ako úsudok poradcu o vlastnej schopnosti vhodne a úspešne poradiť klientovi, alebo jeho samotné očakávanie, že poradenský proces bude v blízkej dobe úspešný (Larson et al., 1992). Podľa Larsona a Danielsa (1998) sa poradca s vyššou vnímanou zdatnosťou zaoberá konštruktívnymi myšlienkami, stanovuje si realistické ciele, trvá na ich

naplnení a popri tom prežíva úzkosť na optimálnej úrovni. Naopak, poradcovia s nízkou vnímanou zdatnosťou pociťujú vysokú úzkosť a nedôveru vo vlastné schopnosti viesť poradenstvo úspešne.

Vnímaná zdatnosť je podľa mnohých autorov (Harris, 2007; Watson et al., 2012) determinovaná najmä vekom psychológa a dĺžkou odbornej praxe. Výskumy vyššie spomenutých autorov poukazujú na to, že úroveň vnímanej zdatnosti narastá s rokmi praxe samotného poradcu. Kouimelis (2016) potvrdil, že vek psychológa priamo koreluje so stupňom sebaúčinnosti. Tieto zistenia zodpovedajú teoretickej rovine v tom, že s pribúdajúcim vekom dochádza k pociťovaniu väčšej viery v zvládnutie aj náročnejších profesijných situácií, najmä vďaka zozbieraným osobným i odborným skúsenostiam. Pokiaľ ide o dĺžku praxe psychológa, teoretické i výskumné poznatky pracujú s hypotézou, že kým "psychológovia – začiatočníci" pociťujú malú vnímanú zdatnosť, neistotu a úzkosť z práce s klientmi, ich starší kolegovia sa s narastajúcou dĺžkou praxe zbavujú fyziologického stresu a nepríjemných pocitov z práce s klientmi (Lannin et al., 2018). Zvyšovanie úrovne vnímanej zdatnosti je v značnej miere determinované supervízny dohľadom. Harris (2007) zistil, že množstvo supervízneho dozoru pozitívne súviselo so sebaúčinnosťou poradcu. Podľa autorov Fernando & Hulse-Killacky (2005) ak sú supervízori schopní odhaliť potrebné premenné ovplyvňujúce výsledok psychologického procesu, môžu upraviť postupy práce supervidovaných tak, aby boli v rámci práce výrazne úspešnejší. Opakovaným úspechom následne poradcovia prežívajú vyššiu úroveň vnímanej zdatnosti. Podobné výsledky prezentujú štúdie zamerané na jednotlivé aspekty supervízie, napríklad spokojnosť so supervíziou (Fernando & Hulse- Killacky, 2005), či formou supervízie (Robinson, 2001). Práve rozvoj schopnosti a zručností v práci s klientmi sa následne prejavuje rozvojom sebadôvery účastníkov vo vlastnú efektívnosť (Bernard & Goodyear, 2008). Podľa daných autorov získavanie odborných skúseností pomáha zlepšovať osobný i odborný komfort pri riešení rôznorodých problémov klientov. Modelovanie situácií pomáha rozvíjať stratégie riešenia problémov, čo výrazne zlepšuje vnímanie vlastnej účinnosti (Urbani et al, 2002). Iní autori (napr. Lakioti, et al., 2018; Ikononopoulos et al., 2016) zistili, že vnímaná zdatnosť poradcu pozitívne koreluje s jeho praktickými skúsenosťami, odbornosťou i túžbou dosiahnuť stanovený cieľ s klientom. Autori tento nárast vysvetľujú pomocou praktického využívania vedomostí, pozorovaním reakcií klienta, spätnou väzbou od klienta a pod. Vnímaná poradenská zdatnosť je v značnej miere determinovaná aj samotnou pracovnou spokojnosťou poradcu. Výsledky metaanalýzy Judgeho & Bonoa (2001) zistili pozitívne korelácie medzi sebaúčinnosťou poradcu a jeho pracovnou spokojnosťou. Prepojenie spokojnosti a sebaúčinnosti súvisí podľa autorov s tým, že poradcovia sú v práci často zahľtení papierovaním, musia vykonávať množstvo administratívnej práce, a tým im ostáva menej hodín z pracovnej doby na prácu s klientmi a pacientmi. Nestotožnosť s touto skutočnosťou vedie tak k pocitom neschopnosti byť účinný a prospešný ako psychológ, ako aj k pocitom nespokojnosti s takouto prácou.

Aj keď výskumy nie sú jednoznačné, väčšina spomenutých odborníkov vyzýva k potrebe jednoznačne identifikovať úlohy rôznych faktorov pri predpovedaní úrovne vlastnej efektívnosti psychológov. Predkladaný príspevok zameriava pozornosť na vybrané faktory: vek, pohlavie, počet rokov praxe, supervízny dohľad, absolvované vzdelávanie, priame skúsenosti s klientom, analyzuje ich vzájomné vzťahy a odhaľuje najvýznamnejšie prediktory.

METÓDY

Zber dát bol realizovaný elektronickou formou pomocou internetového odkazu, ktorého súčasťou bol predslov a batéria testov. Výskumnú vzorku tvorilo celkovo 211 respondentov, z toho 195 žien a 16 mužov priemerného veku 32, 27 rokov ($SD = 7,56$). Výskumnú vzorku možno rozdeliť do nasledujúcich kategórií: klinickí psychológovia (10,4%), školskí a pedagogickí psychológovia (27,5%), poradenskí psychológovia (58,3%), pracovní a organizační psychológovia (1,9%). 1,9% respondentov uvádzalo, že pracujú vo viac ako v jednej spomenutej oblasti. Takmer polovica psychológov (44,1%) absolvovala počas svojej praxe výcvik trvajúci najmenej 6 mesiacov.

Na meranie vzťahov medzi skúmanými premennými boli použité tri meracie nástroje: 15 položkový anamnestický dotazník na zisťovanie základných informácií. Dotazník bol zameraný na získanie požadovaných anamnestických údajov (pohlavie, najvyššie dosiahnuté vzdelanie, pracovný sektor, pracovné zameranie v oblasti psychológie, výška pracovného úväzku) a na skúmané premenné: vek, dĺžka praxe, supervízia, absolvované vzdelávanie, priame skúsenosti s klientom. Úroveň pracovnej spokojnosti bola meraná pomocou 20 položkového dotazníka Minnesota Satisfaction Questionnaire (MSQ- Weiss et al., 1967), na ktorý respondent odpovedá na 5- bodovej likertovej škále. Príklad položky: „*So spôsobom, akým môj šéf zaobchádza so svojimi pracovníkmi som....*” Spôľahlivosť dotazníka dosahovala hodnotu Cronbachovej alfy $\alpha = ,89$.

Na zachytenie miery vnímanej poradenskej zdatnosti bol použitý dotazník Counselling self-estimate inventory (COSE- Larson et al., 1992), ktorý je špecificky zameraný na zisťovanie vnímanej zdatnosti pri vykonávaní poradenskej činnosti. Dotazník obsahoval 37 položiek, na ktoré respondent odpovedal na 6- bodovej Likertovej škále a jeho spoľahlivosť vykazovala hodnotu $\alpha = ,89$. Príklad položky: „*Som presvedčený, že som vyriešil konflikty v mojom osobnom živote, aby neovplyvňovali moje terapeutické schopnosti.*”

VÝSLEDKY

Tabuľka 1 uvádza výsledky deskriptívnej analýzy vnímanej poradenskej zdatnosti a vybraných faktorov – vek, dĺžka praxe, vzdelávanie, supervízia, priame skúsenosti s klientmi a pracovná spokojnosť poradcov.

Tabuľka 1 Deskriptívne charakteristiky vybraných faktorov (vek, dĺžka praxe, supervízia, absolvované vzdelávanie, priame skúsenosti s klientmi, vnímaná poradenská zdatnosť, pracovná spokojnosť)

	N	M	SD	Min	Max	Skew	Kur
Vnímaná poradenská zdatnosť	211	156,38	17,11	98	197	-0,12	0,01
Vek	211	32,27	7,56	24	62	1,78	3,42
Dĺžka praxe	211	6,59	7,26	0	39	2,11	5,11
Supervízia ind.	211	3,10	4,06	0	20	2,16	5,27
Supervízia skup.	211	3,36	4,50	0	20	2,27	5,71
Vzdelávanie	211	15,74	18,53	0	100	,34	-,05
Priame skúsenosti	211	14,56	9,12	0	48	,31	-,13
Prac. spokojnosť	211	76,90	11,12	44	99	-,56	,13

Legenda: N – počet; M – aritmetický priemer; SD – štandardná odchýlka; Min – minimum; Max – maximum; Skew – koeficient šikmosti; Kur – koeficient strmosti; ind. – individuálna; skup. – skupinová

Pri analýze vzťahov medzi priamymi skúsenosťami, pracovnou spokojnosťou a vnímanou poradenskou zdatnosťou psychológov bola vzhľadom na normálnu distribúciu výskumných dát využitá Pearsonova súčinná korelácia. Pri ďalších analýzach bola aplikovaná Spearmanova súčinná korelácia.

Tabuľka 2 Korelácia vnímanej poradenskej zdatnosti psychológov a vybraných faktorov

Vnímaná poradenská zdatnosť psychológov (N= 211)		
Vek	r_s	,293**
Dĺžka praxe	r_s	,323 **
Supervízia ind.	r_s	,157*
Supervízia skup.	r_s	,102
Vzdelávanie	r_s	,235**
Priame skúsenosti	r	,230**
Pracovná spokojnosť	r	,310**

Legenda: r - Pearsonov korelačný koeficient, r_s - Spearmanov korelačný koeficient; p - signifikancia; * $p < ,05$, ** $p < ,01$, N - počet probandov; ind. - individuálna; skup. - skupinová

Tabuľka 2 poukazuje na to, že medzi vnímanou poradenskou zdatnosťou a vekom ($r_s = ,293$, $p < ,01$), dĺžkou praxe ($r_s = ,328$, $p < ,01$), individuálnou supervíziou ($r_s = ,157$, $p < ,05$), vzdelávaním ($r_s = ,235$, $p < ,01$), priamymi skúsenosťami s klientmi ($r_s = ,230$, $p < ,01$) a pracovnou spokojnosťou ($r = ,310$, $p < ,01$) existuje štatisticky významný, pozitívny, slabý až stredne silný pozitívny vzťah. Koeficient Spearmanovej korelácie medzi vnímanou poradenskou zdatnosťou a skupinovú

supervíziou nenadobudol signifikantnú hodnotu. Teda neexistuje štatisticky významný vzťah medzi skupinovou supervíziou a vnímanou poradenskou zdatnosťou psychológov.

Druhým výskumným cieľom bolo zistiť, ktorý z faktorov (vek, dĺžka praxe, supervízia, absolvované vzdelávanie, priame skúsenosti, pracovná spokojnosť) v najsilnejšej miere predikuje poradenskú sebaúčinnosť psychológov. Do viacnásobnej analýzy boli ako nezávislé premenné zaradené vek, dĺžka praxe, individuálna supervízia, vzdelávanie, priame skúsenosti s klientmi a pracovná spokojnosť, nakoľko štatisticky významne korelovali s poradenskou sebaúčinnosťou. Pred realizovaním viacnásobnej analýzy boli overené vzájomné korelácie medzi možnými prediktormi. Vzhľadom na multikolinearitu medzi faktormi vek a dĺžka praxe ($> ,700$) bol do regresnej analýzy zapojený len faktor dĺžky praxe (operacionalizovaný ako počet odpracovaných rokov v odbore psychológia), ktorý bol považovaný za relevantnejšiu premennú vzhľadom k vnímanej poradenskej zdatnosti. Výsledky regresnej analýzy enter sú uvedené v tabuľke 3. Regresný model ($F = 9,686$, $p < ,01$) sa ukázal ako signifikantný ($p < ,01$) a poradenskú sebaúčinnosť predikuje v miere 19,1% ($R^2 = ,191$). Silu predikcie hodnotíme ako stredne silnú ($R = ,437$). Najvýznamnejšími prediktormi úrovne vnímanej zdatnosti poradcov sú dĺžka praxe ($\beta = ,207$; $p < ,01$), pracovná spokojnosť ($\beta = ,204$; $p < ,01$), a absolvované vzdelávanie ($\beta = ,161$; $p < ,05$).

Tabuľka 3 Celkové zhodnotenie modelu: Vnímaná poradenská zdatnosť psychológa ($F = 9,686$; $p < ,01$, $n = 211$)

Vnímaná poradenská zdatnosť psychológa

Prediktor	R	R ²	Adj.R ²	B	B	t	p
Prac. spokojnosť				,314	,204	3,022	,003
Dĺžka praxe				,488	,207	2,942	,004
Vzdelávanie	,437	,191	,171	,189	,161	2,517	,013
Priame skúsenosti				,188	,098	1,144	,151
Supervízia ind.				,152	,036	,565	,573

Legenda: R - koeficient multivariačnej korelácie; R² - % variability závislej premennej vysvetliteľnej nezávislými premennými; Adj.R² - R² upravené na základe počtu premenných; B - neštandardizovaný regresný koeficient; β - štandardizovaný regresný koeficient; t - hodnota t-testu; p - signifikancia; ind. - individuálna

DISKUSIA

Predkladaná štúdia odhalila viaceré prediktory vnímanej sebaúčinnosti poradcov (ako najsilnejšími sa ukazujú **dĺžka praxe, pracovná spokojnosť a vzdelávanie**, ktoré vysvetľujú 19% variancie premennej ($R = ,437$, $F = 9,686$, $p < ,01$). Psychológ vykonávajúci poradenskú a terapeutickú činnosť sa cíti tým zdatnejší, čím má viac odpracovaných rokov v odbore, keď má možnosť absolvovať školenia, kurzy či vzdelávania potrebné na jeho osobnostný či kariérny rast a

ak je spokojný s vykonávanou prácou. Výsledky regresnej analýzy sú podobné so štúdiou Pamukcu (2011), v ktorej dĺžka praxe, počet sedení s klientmi, vzdelávanie a spokojnosť so supervíziou, vysvetľovali 13 % variancie vlastnej účinnosti poradcov, a taktiež so štúdiou Meyerovej (2012) kde úroveň praxe, tréningu a úzkosti tvorili 44,3 % variancie vnímanej poradenskej zdatnosti v dotazníku COSE. Poradca, ktorý dokáže lepšie zvládať pracovný stres a pociťuje vyššiu spokojnosť na pracovisku sa zameriava na vlastné schopnosti a dôveruje si. Naopak, poradca, ktorý vykazuje pocity nespokojnosti v práci, sa cíti nekompetentný, neefektívny či neprospešný pri práci s klientom. Tieto domnienky podporujú Van Dinther, et.al. (2011) či Boon, et.al. (2015), podľa ktorých pracovná spokojnosť poradcov vedie k pocitu, že dokážu vyriešiť aj náročnejšie životné situácie klientov a neboja sa do takýchto záležitostí púšťať.

Ďalším významným prediktorom vnímanej poradenskej zdatnosti sa preukázal faktor **dĺžka praxe** ($\beta = ,207$, $p < ,01$) a **absolvované vzdelávanie** ($\beta = ,161$, $p < ,05$). Poradca sa cíti tým zdatnejší, čím má viac odpracovaných rokov v odbore. Úroveň jeho sebaúčinnosti narastá taktiež v prípade, že má možnosť absolvovať školenia, kurzy či vzdelávania potrebné na jeho osobnostný či kariérny rast. Tieto výsledky sú v súlade so štúdiami Larsona et al. (1992), Pamukcu (2011) i Meyerovej (2012), kde úroveň praxe a vzdelávacích výcvikov významne predikovali úroveň vnímanej poradenskej zdatnosti. V podobnom duchu vysvetľujú tieto zistenia aj Wan Jaafar et al. (2009) či Zelenak (2015), podľa ktorých intenzita zážitkov (tzv. mastery experiences) v určitej oblasti pôsobenia je klasifikovaná ako najsilnejší zdroj vnímanej zdatnosti, a teda najväčší nárast sebaúčinnosti môžeme očakávať v tých oblastiach, ktorým sa psychológovia najviac venujú. Domnievame sa tiež, že vzdelávanie vo forme rôznych kurzov, školení či výcvikov ponúka hlbšie porozumenie problematike klientely, množstvo nových teoretických poznatkov i priamy nácvik praktických zručností, a teda psychológovia, ktorí majú k dispozícii viac teoretických vedomostí, cenných rád i priamych nácvikov praktických zručností pod vedením odborníkov, sa cítia pri práci s klientmi stabilnejšie a sebavedomejšie v porovnaní s kolegami, ktorí neabsolvujú vzdelávania. Naše domnienky ladia s vyššie spomenutými štúdiami, a taktiež s myšlienkami Watsona (2012), ktorý predpokladal a následne potvrdil, že už samotní študenti psychológie majú väčšiu dôveru vo svoje profesionálne schopnosti vtedy, ak je ich odborná prax spojená so sprostredkovaným učením, napodobňovaním vzorov a ich oceňovaním a povzbudením.

ZÁVER

Napriek tomu, že štúdia priniesla viacero zaujímavých zistení, má tiež určité obmedzenia a limity. V súvislosti s výskumnou vzorkou je evidované nerovnomerné rozloženie respondentov z hľadiska pohlavia (ženy 81,7 %, muži 8,3 %). Podľa Wrighta & Holtuma (2010) gender rozdiely sú na strane žien stále spájané s nižším platovým ohodnotením či menšími možnosťami povýšenia, čo vedie k vykazovaniu hodnôt nižšej pracovnej spokojnosti oproti ich mužským kolegom. Ako ďalší limit sa môže javiť použitá batéria meracích nástrojov. Použité dotazníky mali sebaopisovateľný charakter, čo napriek ich celosvetovému používaniu prináša viacero negatív, ako napr. tendenciu odpovedať sociálne žiaducim smerom. Posledným limitom štúdie je prítomnosť pandemickej situácie spôsobenej COVID-19, ktorá v mnohých prípadoch priniesla respondentom výkyvy v prežívaní pracovnej spokojnosti a hodnotení vlastnej zdatnosti vzhľadom na aktuálne zdravotné komplikácie, stres, preťaženosť či naopak stratu klientov alebo zamestnania v čase zberu údajov. V rámci odporúčaní do ďalších výskumov podobnej témy ďalej predkladáme myšlienku o rozšírení našej témy v smere komplexnejšieho preskúmania vnímanej poradenskej zdatnosti či pracovnej spokojnosti pomáhajúcich pracovníkov z pohľadu významnejších a vplyvnejších prediktorov.

LITERATÚRA

- Bandura, A. (1986). From thought to action: Mechanisms of personal agency. *New Zealand Journal of Psychology*. 15,1–17.
- Bernard, J. M. & Goodyear, R. K. (2008). *Fundamentals of clinical supervision*. Boston MA: Pearson Education, 2004. 448 p.
- Boon, O. P., Jaafar, W. M. B. & Baba, M. (2015). Factor contributing to job satisfaction among school counselors. *Procedia- Social and behavioural sciences*. 211, 803-810. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.11.171.
- Fernando, D. M. & Hulse-Killacky, D. (2005). The relationship of supervisory styles to satisfaction with supervision and the perceived self-efficacy of master's level counselling students. *Counsellor Education & Supervision*. 44 (4), 293-304. doi/10.1002/j.1556-6978.2005.tb01757.x
- Harris, L. L. (2007). An examination of the counselling self-efficacy of master's-level rehabilitation counsellors-in-training. Iowa City: University of Iowa, Iowa City, 2007. 115 p.
- Ikonomopoulos, J. et al. (2016). Examining the practicum experience to increase counselling student's self-efficacy. *Profesional Counselor*. 6 (2), 61-173. doi.org/10.15241/ji.6.2.161
- Judge, T. A. & Bono, J. E. (2001). Relationship of core self-evaluations, traits – self-esteem, generalized self-efficacy, locus of control, and emotional stability – with job satisfaction and job performance: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*. 86, 80–92. doi/10.1037/0021-9010.86.1.80
- Kouimelis, F. (2016). *Self-efficacy of practicing psychotherapists: Research project*. California: Orange county, 2016. 56 p.
- Lakioti, A., Stalikas, A., & Pezirkianidis, C. (2017). The role of personal professional, and psychological factors in therapists' resilience. *Professional Psychology: Research and Practice*. 51 (6), 560-570. doi/10.1037/pro0000306
- Lannin, D.G. et al. (2018). The Importance of Counseling Self-efficacy: Physiologic Stress in Student Helpers. *Journal of College Student Psychotherapy*. 33, 14-24. <https://doi.org/10.1080/87568225.2018.1424598>
- Larson, L. M. & Daniels, J. A. (1998). Review of the counseling self-efficacy literature. *The Counseling Psychologist*. 26, 179-218. doi/10.1177/0011000098262001
- Larson, L. M. et. al. (1992). Development and validation of the Counseling Self-Estimate Inventory. *Journal of Counseling Psychology*. 39, 105–120. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.39.1.105>
- Meyer, R. L. (2012). *Predictors Of Counselor Self-Efficacy Among Master's Level Counselor Trainees: Impact Of Cohort Versus Non-Cohort Educational Programs*. Dissertatation thesis. Michigan: Western Michigan University. 182 p.
- Pamukcu, B. (2011). *The investigation of counseling self-efficacy levels of counselor trainees*. [online]. [2020-01-04]. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.633.1059&rep=rep1&type=pdf>

- Robinson, J. K. G. (2001). *Relationships between perceived supervisory styles and counseling students' self-efficacy in practicum*. Unpublished Dissertation. South Carolina: University of South Carolina, 2001. 159 p.
- Ross, J. A. & Bruce, C. (2007). The impact of a professional development program on student achievement in grade 6 mathematics. *Journal of Mathematics Teacher Education*. 9 (6), 1-27. <http://dx.doi.org/10.1007/s10857-006-9020-x>
- Urbani, et Al. (2002). Skills-based training and counseling self- efficacy. *Counselor education & supervision*. 42 (2), 92-106. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6978.2002.tb01802.x>
- Van Dinther, M., Dochy, F. & Segers, M. (2011). Factors affecting student's self-efficacy in higher education. *Educational research review*. 6 (2), 95-108. <http://dx.doi.org/10.1016/j.edurev.2010.10.003>
- Wan Jaafar, W. M., Mohamed, O., Bakar, A. R., Tarmizi, R. A. (2009). The influence of counselling self-efficacy towards trainee counsellor performance. *The International Journal of Learning*, 16(8), 247-260.
- Watson, J.C. et Al. (2012). Online learning and the development of counseling self-efficacy beliefs. *The professional Counselor*. 2 (2), 143-151.
- Wright, A. B., & Holttum, S. (2010). Gender identity, research self- efficacy and research in trainee clinical psychologists in the UK. *Clinical psychology & psychotherapy*. 19, 46-56. <https://doi.org/10.1002/cpp.732>
- Zelenak, M. S. 2015. Measuring the sources of self-efficacy among secondary school music students. In *Journal of Research in Music Education*. ISSN 1945-0095, 2015, vol. 62, no. 4, p. 389-404.

SELECTED SOCIO-DEMOGRAPHIC FACTORS, WORK SATISFACTION AND PERCEIVED COUNSELLING SELF-EFFICACY OF CONSULTANTS

Abstract: The aim of the research was to find out the connection between selected socio-demographic factors, perceived counselling self-efficacy and job satisfaction of counsellors. The research sample consisted of 211 respondents ($M = 32,27$ years, $SD = 7,56$). Questionnaire methods were used: Counselling self-estimate inventory COSE (Larson et al., 1992) to measure the level of perceived self-efficacy, Minnesota Satisfaction Questionnaire MSQ (Weiss et al., 1967) to measure job satisfaction and a socio-demographic questionnaire. The result of correlation analysis confirmed significant relationships between selected factors (age, length of practice, supervision, completed education, direct experience with clients' work, job satisfaction) and perceived self-efficacy of counsellors. Regression analysis revealed individual predictors of perceived self-efficacy. A more specific examination of perceived self-efficacy in terms of more important and influential predictors can increase efficiency and success in the demanding profession of counsellors.

Key words: perceived counselling self-efficacy, job satisfaction, selected socio-demographic factors, counsellors.

Grantová podpora:

Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantového projektu KEGA 039UMB-4/2021 Overenie efektívnosti alternatívnych foriem praxí zameraných na rozvoj profesijných kompetencií v pregraduálnej príprave pomáhajúcich profesionálov.

VALIDITA SLOVENSKEJ SKRÁTENEJ VERZIE DOTAZNÍKA STROKE SPECIFIC QUALITY OF LIFE SCALE (SS-QOL-12)

Katarína Baňasová, Miriama Hudáková

Ústav aplikovanej psychológie, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva,
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
kbanasova@ukf.sk, [mhadakova2@ukf.sk](mailto:mhudakova2@ukf.sk)

Abstrakt: Cieľom predkladanej štúdie je analýza validity slovenského prekladu nástroja Stroke Specific Quality of Life Scale – skrátenej verzie (SS-QoL-12; Post, Boosman, Van Zandvoort, Passier, Rinkel, & Visser-Meily, 2011). Ide o škálu na zisťovanie kvality života spojenú so zdravím u pacientov po cievnej mozgovej príhode. Na skúmanie konštruktivej validity sme zvolili koreláciu kvality života s inými konštruktmi, konkrétne išlo o úzkosť a depresiu z hospitalizácie a závislosť vo fungovaní pacientov. Výskumný súbor pozostával zo 79 pacientov – 51 mužov (64,6%) a 28 žien (35,4%), ktorí prekonal CMP. Použili sme nasledovné meracie nástroje: Stroke Specific Quality of Life Scale – skrátenej verzie (SS-QoL-12, Post et al., 2011), Test aktivít každodenného života – Barthel index (Mahoney, Barthel, 1965), Škála úzkosti a depresie pri hospitalizácii (HADS; Zigmond, Snaith, 1983). Skúmané konštrukty (kvalita života, úzkosť a depresia z hospitalizácie, funkčná nezávislosť) preukázali očakávané vzťahy, čo môžeme považovať za dôkazy konštruktivej validity nástroja. Po komplexnom zhodnotení psychometrických vlastností nástroja, odporúčame škálu používať na výskumné účely v populácii pacientov po CMP.

Kľúčové slová: kvalita života spojená so zdravím, cievna mozgová príhoda, validita

1 ÚVOD

Cievna mozgová príhoda (CMP) je tretou najčastejšou príčinou smrti v rozvinutých krajinách (Mackay, Mensah, 2004). V nasledujúcich rokoch sa očakáva výrazné zvýšenie počtu ľudí, ktorí prekonal cievnu mozgovú príhodu v dôsledku klesajúcej úmrtnosti populácie a jej starnutia (Sarti, Stegmayr, Tolonen, Mähönen, Tuomilehto, & Asplund, 2003; United Nations, 2009). Cievna mozgová príhoda je negatívna životná udalosť, na ktorú môžu pacienti reagovať depresiou, a to v závislosti od interakcie medzi osobnosťou a závažnosťou negatívnych fyzických, psychologických a sociálnych dôsledkov po cievnej mozgovej príhode (Aben, Verhey, Honig, Lodder, Lousberg, & Maes, 2001). Pacienti, ktorí prežijú cievnu mozgovú príhodu často zažívajú výrazný pokles v ich kvalite života súvisiacej so zdravím (Haley, Roth, Kissela, Perkins, & Howard, 2011; Darlington et. al, 2000). Za účelom spoľahlivého posúdenia kvality života pacientov po CMP je potrebné mať k dispozícii psychometricky kvalitný nástroj, ktorý by zároveň svojou dĺžkou nezaťažoval pacientov, nakoľko ľudia po prekonaní CMP často zažívajú problémy s pozornosťou a koncentráciou (Stroke association, nedat.; Spaccavento et. al, 2019). Preto je cieľom predkladanej štúdie v slovenských podmienkach overiť validitu skrátenej verzie dotazníka Stroke Specific Quality of Life Scale, ktorý v zahraničí vykazuje dobré psychometrické vlastnosti (Post et al, 2011). Skrátenej verzie dotazníka Stroke Specific Quality of Life Scale (SS-QoL-12) obsahuje 12 položiek (oproti pôvodnej 49-položkovej verzii). Svojou dĺžkou sa tak javí ako výhodná na posúdenie kvality života pacientov po CMP v klinických podmienkach aj vo výskume (Post et al., 2011).

1.1 Kvalita života súvisiaca so zdravím u pacientov po cievnej mozgovej príhode

Jednotná definícia kvality života neexistuje, avšak možno sa zhodnúť na tom, že ide o multidimenzionálny konštrukt, ktorý pozostáva najmenej z troch obširných oblastí: fyzickej, mentálnej a sociálnej. Výskumníci a lekári často v medicíne využívajú koncepciu kvality života súvisiacej so zdravím, ktorá sa špecificky zameriava na vplyv choroby alebo liečby na subjektívnu pohodu a spokojnosť pacientov so životom (Jaracz, Kozubski, 2003). V kontexte našej štúdie venujeme pozornosť práve zmienenej koncepcii kvality života spojenej so zdravím u pacientov po cievnej mozgovej príhode.

Vplyv cievnej mozgovej príhody na kvalitu života môže byť veľmi závažný (Ferrans, 2005). Pacienti po cievnej mozgovej príhode vnímajú nižšiu úroveň kvality života spojenú so zdravím než normálna populácia (Kauhanen et al., 2000), a to aj päť rokov po mŕtvici (DeWit et al., 2017). Prediktory kvality života spojenej so zdravím sú vek, fyzické postihnutie a funkčná nezávislosť (van Mierlo, Heugten, Post, Hoerkstra, & Visser-Meily, 2017). Výrazný vplyv na zotavenie a kvalitu života pacienta má aj komorbidita a jej liečba (Gdovinová, 2005). Kvalita života pacientov je tiež determinovaná depresiou, pohlavím, sociálnou oporou ale aj psychologickými premennými, akými sú napríklad zvládacie stratégie (Dančová, Turzáková, Baňasová, & Romanová, 2019; Carod-Artal, Egido, 2009). Kvalita života pacientov je výrazne znížená v dôsledku ochorenia mozgu, kde v súlade s Dančovou a Sollárom (2020) vnímame nutnosť náležitého priestoru pre realizáciu intervencií s cieľom znovunadobudnutia poškodených funkcií. Výskumy týkajúce sa hodnotenia kvality života pacientov po prekonaní cievnej mozgovej príhody sústreďujú svoju pozornosť na funkčné následky choroby, psychologické aspekty života a subjektívny pocit bytia (Solgajová, Sollár, Vörösová, & Zrubcová, 2017). Nástroj na meranie kvality života pacientov po CMP, ktorého validitu budeme v štúdiu overovať, umožňuje zhodnotiť kvalitu života spojenú so zdravím ako celok, ale tiež samostatne zhodnotiť fyzickú a psychosociálnu kvalitu života spojenú so zdravím. Post et al. (2011) považuje toto samostatné zhodnotenie za výhodné vzhľadom na potrebu poskytnúť profil rôznych aspektov zdravia.

1.2 Overenie validity slovenskej skrátenej verzie nástroja Stroke Specific Quality of Life Scale (SS-QoL-12)

Cieľom predkladanej štúdie je overenie validity slovenskej skrátenej verzie dotazníka Stroke Specific Quality of Life Scale, a to konkrétne konštruktového aspektu validity prostredníctvom zisťovania konvergentnej a diskriminačnej validity. Konvergentnú validitu budeme skúmať zisťovaním vzťahu medzi kvalitou života spojenou so zdravím a funkčnou nezávislosťou (Barthelovej index) a diskriminačnú validitu prostredníctvom vzťahu kvality života s úzkosťou a depresiou z hospitalizácie.

1.2.1 Vzťah kvality života spojenej so zdravím a funkčnej nezávislosti – konvergentná validita nástroja SS-QoL-12

Ako sme už vyššie spomínali, pacienti, ktorí prežijú cievnu mozgovú príhodu často zažívajú výrazný pokles v ich kvalite života súvisiacej so zdravím (Haley et al., 2011; Darlington et al., 2009; Kauhanen et al., 2000). Mnoho pacientov musí prispôbiť svoj život pretrvávajúcim následkom CMP (Tielemans, Visser-Meily, Schepers, Post, & van Heugten, 2014) Podľa Adamčovej (2003) hlavný význam rehabilitácie u pacientov po CMP spočíva v zlepšení kvality života prostredníctvom zvýšenia miery samostatnosti a sebestačnosti a to v domácom prostredí (či prostredí dlhodobého pobytu postihnutého) alebo v spoločnosti. Podľa autorov Kim, Kim, a Kim (2014) je hlavným kritériom hodnotenia kvality života pacientov po CMP ich schopnosť nezávisle vykonávať každodenné aktivity, teda miera funkčnej nezávislosti. Autori zistili silné pozitívne korelácie medzi nezávislosťou pri vykonávaní denných aktivít a kvalitou života pacientov po CMP. Z uvedeného je

zrejme, že nezávislosť pri vykonávaní denných aktivít je výrazne asociovaná s kvalitou života pacientov po CMP a preto budeme konvergentnú validitu dotazníka SS-QoL-12 overovať prostredníctvom vzťahu medzi kvalitou života spojenou so zdravím a funkčnou nezávislosťou pri vykonávaní denných aktivít (Barthelovej index). **Očakávame, že kvalita života spojená so zdravím bude pozitívne korelovať s funkčnou nezávislosťou, čo bude podporou pre konvergentnú validitu nástroja SS-QoL-12.**

1.2.2 Kvalita života spojená so zdravím vo vzťahu k úzkosti a depresii z hospitalizácie – diskriminačná validita nástroja SS-QoL-12.

Je známe, že u pacientov po CMP je riziko vzniku úzkosti a depresie (Stein et al., 2018). Prevalencia úzkosti a depresie u pacientov po prekonaní CMP sa uvádza v rozmedzí od 20 do 50 % (Frühwald, Löffler, Eherb, Saletub, & Baumhack, 2001). Depresia u pacientov po CMP je pomerne častou komplikáciou a môže ovplyvniť kvalitu života (Khedr, 2020). Depresia v akútnej fáze CMP je nezávislým prediktorom kvality života, a to v akútnej aj chronickej fáze CMP (Kim et al., 2018). Podobne aj úzkosť z hospitalizácie je asociovaná s nižšou kvalitou života u pacientov po CMP (Tang, Lau, Mok, Ungvari, & Wong, 2013). **Na základe uvedeného predpokladáme, že úzkosť a depresia z hospitalizácie v našej štúdií budú negatívne korelovať s kvalitou života u pacientov po CMP, čím overíme diskriminačnú validitu nástroja SS-QoL-12.**

2 METÓDY

2.1 Výskumná vzorka

Výskumná vzorka pozostávala zo 79 pacientov – 51 (64,6%) mužov a 28 žien (35,4%), ktorí prekonali cievnú mozgovú príhodu. Priemerný vek pacientov bol $M_{vek} = 67,9$ (SD = 12,68). Uvádzame počet pacientov vzhľadom na typ CMP: pacientov s ischemickou cievnou mozgovou príhodou bolo 69 (87,3 %), pacientov s hemoragickou príhodou bolo 6 (7,6 %) a 4 pacienti neuviedli typ CMP (5,1%).

2.2 Meracie nástroje

V štúdií overujeme validitu slovenskej skrátenej verzie dotazníka *Stroke Specific Quality of Life Scale*. Za účelom zisťovania konvergentnej a diskriminačnej validity bol použitý tiež nástroj na meranie funkčnej nezávislosti (*Barthelovej test základných denných aktivít – ADL*) a nástroj na meranie hospitalizačnej úzkosti a depresie (*The hospital anxiety and depression scale – HADS*). Použitie nástroje stručne charakterizujeme v nasledujúcom texte.

Stroke Specific Quality of Life Scale – skrátená verzia (SS-QoL-12, Post et al., 2011)

Škála na zisťovanie kvality života pacientov po cievnnej mozgovej príhode je skrátenou verziou dobre validovaného meracieho nástroja *The Stroke Specific Quality of Life Scale*. Použili sme skrátenú verziu, pretože pri plnej verzii pacienti v rámci výskumov identifikovali problémy s udržaním pozornosti (Hütter, 1999). Pozostáva z 12 položiek, ktoré sa zlučujú do dvoch dimenzií: fyzickej a psychosociálnej. Pacientom je administrovaný dotazník s inštrukciou, vyjadriť sa k položkám, ktoré sa týkajú fungovania pacienta posledný týždeň. Odpovede sú formulované na stupnici 5-bodovej Likertovej škály od „vôbec som to nedokázal“ po „bez ťažkostí“. Vnútoraná konzistencia škály sa v prípade zahraničných štúdií ukazuje ako dobrá ($\alpha = 0,77 - 0,89$). Skóre skrátenej verzie škály predstavovalo 88 – 95 % rozptylu pôvodnej verzie SS-QoL. Škála je vhodná pre všetky podskupiny cievnnej mozgovej príhody, a pretože pozostáva iba z 12 položiek, je tiež vhodná na administráciu v klinickom výskume (Post, et al., 2011).

Activities of Daily Living test (ADL) – Barthel index (Mahoney, Barthel, 1965)

Barthelovej index alebo Test aktivít každodenného života (Activities of Daily Living test) je určený na meranie autonómie resp. závislosti vo fungovaní pacientov (Mahoney, Barthel, 1965). Najčastejšie sa dotazník využíva v praxi ošetrovateľov a zdravotného personálu pri práci s pacientami, ktorí počas ochorenia alebo po jeho prekonaní zostali obmedzení v aktivitách, ktoré sú nevyhnutné pre bežné fungovanie človeka. Dotazník tvorí 10 otázok, ktoré sa pýtajú na pacientovu autonómiu alebo mieru závislosti v rôznych oblastiach života, napríklad osobnej hygieny, prijímania potravy, kontinencie stolice/moču a používania toalety, mobility pacienta a pod.. Položky sú hodnotené bodmi 0 alebo 5 pre aktivity: kúpanie a upratovanie; bodmi 0, 5 alebo 10 pre aktivity: chôdza po schodoch, používanie toalety, kontinencia moču, kontinencia stolice, obliekanie a schopnosť najesť sa; bodmi 0, 5, 10 alebo 15 pre aktivity: presun z postele na stoličku a späť, chôdza po rovnom povrchu (Mahoney, Barthel, 1965).

Maximálne skóre, ktoré môže respondent dosiahnuť je 100 bodov, pričom vyššia hodnota indikuje väčšiu autonómiu vo fungovaní. Na základe sumárneho skóre, ktoré pacient získal možno vyhodnotiť úroveň autonómie pacienta v nasledujúcich kategóriách: vysoká miera závislosti pacienta: 0 až 40 bodov; stredná miera závislosti pacienta: 45 až 65 bodov; mierna závislosť pacienta: 65 až 95 bodov; plná autonómia pacienta: 100 bodov (Mahoney, Barthel, 1965).

Škála úzkosti a depresie pri hospitalizácii (HADS; Zigmond, Snaith, 1983)

Škála je určená na meranie závažnosti depresie, úzkosti a ich symptómov, taktiež sa používa aj ako skriningový nástroj. HADS je sebvýpoved'ový dotazník pozostávajúci zo 14 položiek, ktoré tvoria dve subškály. Subškála úzkosti: HADS-A a subškála depresie HADS-D, pričom každú zachytáva 7 položiek. Probandi majú zaznačiť odpoveď, ktorá najlepšie zodpovedá pocitom, ktoré prežívali za obdobie posledných 7 dní ich hospitalizácie. Na jednotlivé položky odpovedajú pomocou štvorbodovej škály Likertovho typu, pričom vyššie skóre v tomto teste indikuje vyššiu úroveň prežívanej úzkosti a depresie (Zigmond, Snaith, 1983).

Výsledné skóre dosiahnuté v oboch subškálach umožňuje diferencovať viacero úrovní úzkosti a depresie a poskytnúť informáciu o miere závažnosti prežívaných pocitov úzkosti a depresie pacientov. Skóre v rozmedzí 0 až 7 bodov možno považovať za normálne, skóre 11 alebo vyššie naznačuje pravdepodobnú prítomnosť poruchy nálady a skóre 8 až 10 predstavuje hraničnú hodnotu prítomnosti psychických problémov u hospitalizovaného (Zigmond, Snaith, 1983).

2.3 Štatistické spracovanie dát

Pri spracovaní dát sme použili software IBM SPSS Statistics 24.0. Konštruktívnu konvergentnú validitu a diskriminačnú validitu sme skúmali pomocou Pearsonovho a Spearmanovho korelačného koeficientu – v závislosti od distribúcie dát.

3 VÝSLEDKY

V nasledujúcom texte prezentujeme výsledky zisťovania konvergentnej a diskriminačnej validity nástroja SS-QoL-12.

3.1 Vzťah kvality života spojenej so zdravím a funkčnej nezávislosti – konvergentná validita nástroja SS-QoL-12

Za účelom overenia konvergentnej validity nástroja SS-QoL-12 sme korelovali kvalitu života s funkčnou nezávislosťou (Barthelovej index) u pacientov po CMP. Výsledky uvádzame v tab. 1.

Tab. 1 Vzťah kvality života a funkčnej nezávislosti

	Funkčná nezávislosť (Barthelovej index) r_s
Kvalita života	0,673**
Fyzická kvalita života	0,675**
Psychosociálna kvalita života	0,528**

Legenda: r_s – Spearmanov koeficient poradovej korelácie; ** $p < 0,01$.

Zistili sme, že celková kvalita života spojená so zdravím, ako aj fyzická kvalita života silno pozitívne koreluje s funkčnou nezávislosťou pacientov po CMP. Psychosociálna kvalita života koreluje s funkčnou nezávislosťou pozitívne stredne silno.

Bližšie sme sa pozreli na vzťah kvality života a funkčnej nezávislosti na úrovni jednotlivých domén kvality života. Výsledky prezentujeme v tab. 2.

Tab. 2 Vzťah domén kvality života s funkčnou nezávislosťou

	Funkčná nezávislosť r_s
Starostlivosť o seba	0,603**
Pohyblivosť	0,671*
Motorika horných končatín	0,490**
Jazyk	0,351**
Zrak	0,410**
Práca	0,607**
Myslenie	0,276*
Rodinné role	0,475**
Sociálne role	0,401**
Osobnosť	0,232*
Nálada	0,234*
Energia	0,490**

Legenda: r_s – Spearmanovej koeficient poradovej korelácie; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Funkčná nezávislosť pozitívne silno koreluje s tromi doménami kvality života: starostlivosť o seba, pohyblivosť a práca. Stredne silné pozitívne korelácie nachádzame medzi funkčnou nezávislosťou a nasledovnými doménami kvality života: motorika horných končatín, jazyk, zrak, rodinné role, sociálne role a energia. Domény myslenie, nálada a energia korelujú s kvalitou života spojenou so zdravím pozitívne slabšie.

3.2 Kvalita života spojená so zdravím vo vzťahu k úzkosti a depresii z hospitalizácie – diskriminačná validita nástroja SS-QoL-12

Korelovali sme kvalitu života s úzkosťou a depresiou z hospitalizácie za účelom overenia diskriminačnej validity nástroja SS-QoL-12. Výsledky uvádzame v tab. 3

Tab. 3 Kvalita života vo vzťahu k úzkosti a depresii z hospitalizácie

	Úzkosť r/ r_s	Depresia r/ r_s
Kvalita života	-/-0,536**	-/-0,624**
Fyzická kvalita života	-/-0,521**	-/-0,661**
Psychosociálna kvalita života	-0,495**/-	-0,447**/-

Legenda: r_s – Spearmanovej koeficient poradovej korelácie; ** $p < 0,01$.

Výsledky poukazujú na to, že depresia z hospitalizácie negatívne silno koreluje s celkovou kvalitou života spojenou so zdravím a s fyzickou kvalitou života a negatívne stredne silno koreluje s psychosociálnou kvalitou života. Úzkosť z hospitalizácie negatívne stredne silno koreluje s celkovou kvalitou života spojenou so zdravím, ako aj s fyzickou a psychosociálnou kvalitou života.

4 DISKUSIA

Hlavným cieľom predkladanej štúdie bolo overiť validitu skrátenej verzie slovenského prekladu dotazníka Stroke Specific Quality Of Life Scale na súbore pacientov po prekonaní CMP. Zistenia poukazujúce na konvergentnú a diskriminačnú validitu nástroja SS-QoL-12 postupne diskutujeme.

4.1 Vzťah kvality života spojenej so zdravím a funkčnej nezávislosti – konvergentná validita nástroja SS-QoL-12

Konvergentnú validitu nástroja SS-QoL-12 sme zisťovali prostredníctvom skúmania vzťahu medzi kvalitou života spojenou so zdravím a funkčnou nezávislosťou pri vykonávaní denných aktivít (Barthelovej index). Konvergentná validita nám hovorí o tom, že ak očakávame silný vzťah konštruktu s určitou premennou, test by mal s iným testom merajúcim túto premennú vykazovať silný vzťah (Halama, 2005). Podľa autorov Kim et al. (2014) je hlavným kritériom hodnotenia kvality života pacientov po CMP ich schopnosť nezávisle vykonávať každodenné aktivity, teda miera funkčnej nezávislosti. Preto sme predpokladali, že konštrukt kvality života spojenej so zdravím bude vykazovať vzťah s funkčnou nezávislosťou u pacientov po CMP, a teda že nástroj SS-QoL-12 merajúci kvalitu života bude korelovať s Barthelovej indexom, ktorý hodnotí úroveň funkčnej nezávislosti pacientov po CMP, čo sa vo výsledkoch potvrdilo. Pozitívne silné korelácie sme zistili medzi funkčnou nezávislosťou a celkovou kvalitou života spojenou so zdravím, ako aj fyzickým aspektom kvality života. Stredne silná pozitívna korelácia sa preukázala pri vzťahu psychosociálnej kvality života a funkčnej nezávislosti. Výsledky sú v súlade so zisteniami autorov Kim et al. (2014), ktorí zistili silné pozitívne korelácie medzi nezávislosťou pri vykonávaní denných aktivít a kvalitou života pacientov po CMP. Zároveň výsledky potvrdzujú naše očakávania a sú tak podporou pre konvergentnú validitu nástroja SS-QoL-12.

Vzťah kvality života spojenej so zdravím a funkčnej nezávislosti sme skúmali aj na úrovni dvanástich domén kvality života, ktoré nástroj SS-QoL-12 umožňuje rozlíšiť (každá položka predstavuje jednu doménu kvality života; Post et al., 2011). Medzi jednotlivými doménami kvality

života a funkčnou nezávislosťou sa preukázali prevažne stredne silné a silné pozitívne korelácie, čo je v súlade s našim predpokladom o konvergentnej validite a vzťahu skúmaných konštruktov. V troch prípadoch sme zistili slabé pozitívne korelácie medzi danou doménou kvality života a funkčnou nezávislosťou, avšak išlo o domény, ktoré reprezentujú psychosociálnu kvalitu života. Aj na úrovni domén kvality života sa teda preukázalo, že funkčná nezávislosť je silnejšie asociovaná s fyzickou kvalitou života ako s psychosociálnou kvalitou života, čo sa však dá očakávať už pri pohľade na položky dotazníka SS-QoL-12 z časti fyzickej kvality života. Položky patriace do fyzickej kvality života (napr. „Potrebovali ste pomoc pri sprchovaní alebo kúpaní?“; „Mali ste problémy s každodennou prácou okolo domu?“) svojim obsahom viac korešpondujú s funkčným stavom človeka, od ktorého sa môže odvíjať odpoveď na dané položky. Uvedené môže byť vysvetlením pre slabšie korelácie domén psychosociálnej kvality života s funkčnou nezávislosťou v porovnaní s fyzickou kvalitou života, celkovo však preukázané vzťahy (ich smer aj sila) podporujú konvergentnú validitu nástroja SS-QoL-12.

4.2 Kvalita života spojená so zdravím vo vzťahu k úzkosti a depresii z hospitalizácie – diskriminačná validita nástroja SS-QoL-12.

Diskriminačnú validitu nástroja SS-QoL-12 sme zisťovali skúmaním vzťahu medzi kvalitou života spojenou so zdravím, ktorú nástroj SS-QoL-12 meria, a úzkosťou a depresiou z hospitalizácie, nakoľko je podľa Steina et al. (2018) známe, že u pacientov po CMP existuje riziko vzniku úzkosti a depresie. Depresia ovplyvňuje subjektívne hodnotenie pacienta. Pacienti s depresiou opisujú signifikantne častejšie prítomnosť bolesti ako pacienti bez depresívnych príznakov. Napriek tomu, že miera jednotlivých symptómov depresie je závislá od jej stupňa, príznaky depresie sa týkajú mnohých oblastí života pacienta s potenciálnym negatívnym efektom na celkovú kvalitu života (Korff, Simon, 1996; Mikulášková, Kačmárová, 2014). Höschl, Libiger a Švestka (2004) v tejto súvislosti uvádzajú, že depresia môže ovplyvniť kvalitu života pacientov dokonca negatívnejšie ako závažné somatické diagnózy. Podobne aj úzkostné poruchy celkovo znižujú kvalitu života a sociálnej fungovanie v mnohých oblastiach. Podľa Steina et al. (2018) sú úzkosť, depresia a posttraumatická porucha časté po cievnej mozgovej príhode, často sa vyskytujú spoločne a sú spojené s horšími výsledkami, akými sú napríklad funkčný stav, či pre nás kľúčová kvalita života. Vzhľadom na uvedené sme očakávali, že úzkosť a depresia sú asociované s nižšou kvalitou života u pacientov po CMP, čo sme považovali za podporu diskriminačnej validity nástroja SS-QoL-12. Konkrétne sme sa zamerali na konštrukty depresie a úzkosti z hospitalizácie, ktoré sme skúmali vo vzťahu ku kvalite života meranej nástrojom SS-QoL-12. Výsledky sú v súlade s našimi očakávaniami a vyššie uvedenými tvrdeniami, z ktorých sme pri skúmaní vzťahu kvality života, úzkosti a depresie z hospitalizácie vychádzali. Zistili sme, že čím vyššia je u pacientov úzkosť z hospitalizácie, tým nižšia je ich kvalita života – celková, fyzická aj psychosociálna, pričom vzťahy sa ukázali ako stredne silné. Podobne je to aj v prípade depresie – čím je vyššia úroveň depresie u pacientov, tým nižšia je ich kvalita života (pri celkovej kvalite života a fyzickej kvalite života išlo o silný vzťah a pri psychosociálnej kvalite života o stredne silný vzťah k depresii). K podobným výsledkom sa dopracovali autori Kim et al. (2018), podľa ktorých je depresia v akútnej fáze CMP prediktorom kvality života. Podobne aj úzkosť z hospitalizácie je podľa štúdie Tanga et al. (2013) asociovaná s nižšou kvalitou života pacientov po CMP. Naše zistenia tak korešpondujú s predošlými zisteniami, na základe ktorých sme stanovili predpoklady o vzťahu kvality života, úzkosti a depresie z hospitalizácie a sú tak zároveň podporou pre diskriminačnú validitu nástroja SS-QoL-12.

5 ZÁVER

Validitu nástroja SS-QoL-12 hodnotíme na základe predkladaných zistení ako dobrú. Realizované korelačné analýzy skúmajúce vzťah kvality života s funkčnou nezávislosťou a úzkosťou a depresiou podporujú konvergentnú a diskriminačnú validitu nástroja. Do budúceho výskumu však odporúčame zhodnotiť nie len konštruktívnu, ale aj kritériálnu validitu nástroja prostredníctvom vhodného kritéria. Po komplexnom zhodnotení psychometrických vlastností nástroja SS-QoL-12, odporúčame škálu používať na výskumné účely v populácii pacientov po CMP.

LITERATÚRA

Aben, I., Verhey, F., Honig, A., Lodder, J., Lousberg, R., & Maes, M. (2001). Research into the specificity of depression after stroke: a review on an unresolved issue. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, 25(4), 671-689.

Adamčová, H. (2003). *Rehabilitace po cévní mozkové příhodě*. Praha: Triton.

Carod- Artal, F. J., & Egido, J. A. (2009). Quality of life after stroke: the importance of a good recovery. *Cerebrovascular diseases*, 27 (Suppl. 1), 204-214.

Dančová, K., & Sollár, T. (2020). Osobnosť pacienta ako determinant v procese rekonvalescencie po cievnej mozgovej príhode. *Diskuze v psychologii*, 2(1), 1-6.

Dančová, K., Turzáková, J., Baňasová, K., & Romanová, M. (2019). How do personality characteristics influence recovery after stroke? A literature review. *Pomáhajúce profesie*, 2(1), 17-29.

Darlington, A. S. E., Dippel, D. W., Ribbers, G. M., van Balen, R., Passchier, J., & Busschbach, J. J. (2009). A prospective study on coping strategies and quality of life in patients after stroke, assessing prognostic relationships and estimates of cost-effectiveness. *Journal of Rehabilitation Medicine*, 41(4), 237-241.

De Wit, L., Theuns, P., Dejaeger, E., Devos, S., Gantenbein, A. R., Kerckhofs, E., ... & Putman, K. (2017). Long-term impact of stroke on patients' health-related quality of life. *Disability and rehabilitation*, 39(14), 1435-1440.

Ferrans, C. E. (2005). Definitions and conceptual models of quality of life. In J. Lipscomb, C. C. Gotay, & C. Snyder (Eds.), *Outcomes assessment in cancer: Measures, methods, and applications* (pp. 14-30). Cambridge University Press.

Frühwald, S., Löffler, H., Eher, R., Saletu, B., & Baumhackl, U. (2001). Relationship between depression, anxiety and quality of life: a study of stroke patients compared to chronic low back pain and myocardial ischemia patients. *Psychopathology*, 34(1), 50-56.

Gdovinová, Z. (2006). Komorbidita a cievne mozgové príhody. *Neurologie pro praxi*, 6(5), 245-247.

Halama, P. (2005). Princípy psychologickéj diagnostiky. Trnava, Trnavská Univerzita v Trnave.

Haley, W. E., Roth, D. L., Kissela, B., Perkins, M., & Howard, G. (2011). Quality of life after stroke: a prospective longitudinal study. *Quality of Life Research*, 20(6), 799-806.

Höschl, C., Libiger, J., & Švestka, J. (2004). *Psychiatrie. 2.doplnené a opravené vydání*. Praha: Tegis.

- Hütter, B. O., Kreitschmann-Andermahr, I., Mayfrank, L., Rohde, V., Spetzger, U., & Gilsbach, J. M. (1999). Functional outcome after aneurysmal subarachnoid hemorrhage. *Neurosurgical Management of Aneurysmal Subarachnoid Haemorrhage*, 157-174.
- Jaracz, K., & Kozubski, W. (2003). Quality of life in stroke patients. *Acta Neurologica Scandinavica*, 107(5), 324-329.
- Kauhanen, M. L., Korpelainen, J. T., Hiltunen, P., Nieminen, P., Sotaniemi, K. A., & Myllylä, V. V. (2000). Domains and determinants of quality of life after stroke caused by brain infarction. *Archives of physical medicine and rehabilitation*, 81(12), 1541-1546.
- Khedr, E. M., Abdelrahman, A. A., Desoky, T., Zaki, A. F., & Gamea, A. (2020). Post-stroke depression: frequency, risk factors, and impact on quality of life among 103 stroke patients—hospital-based study. *The Egyptian Journal of Neurology, Psychiatry and Neurosurgery*, 56(1), 1-8.
- Kim, K., Kim, Y. M., & Kim, E. K. (2014). Correlation between the activities of daily living of stroke patients in a community setting and their quality of life. *Journal of physical therapy science*, 26(3), 417-419.
- Kim, E. S., Kim, J. W., Kang, H. J., Bae, K. Y., Kim, S. W., Kim, J. T., ... & Kim, J. M. (2018). Longitudinal impact of depression on quality of life in stroke patients. *Psychiatry investigation*, 15(2), 141.
- Mackay, J., Mensah, G. A., & Greenlund, K. (2004). *The atlas of heart disease and stroke*. Geneva: World Health Organization.
- Mahoney, F. I., & Barthel, D.W. (1965). Functional evaluation: the Barthel index. *Maryland state medical journal*, 14(2), 61-65.
- Mikulášková, G., & Kačmárová, M. (2014) Subjective assessed of the quality of life in depressive patient. *Individual and Society*, 17 (4), 36-45.
- Post, M. W., Boosman, H., Van Zandvoort, M. M., Passier, P. E., Rinkel, G. J., & Visser-Meily, J. M. (2011). Development and validation of a short version of the Stroke Specific Quality of Life Scale. *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry*, 82(3), 283-286.
- Sarti, C., Stegmayr, B., Tolonen, H., Mähönen, M., Tuomilehto, J., & Asplund, K. (2003). Are changes in mortality from stroke caused by changes in stroke event rates or case fatality? Results from the WHO MONICA Project. *Stroke*, 34(8), 1833-1840.
- Solgajová, A., Sollár, T., Vorosova, G., & Zrubcová, D. (2017). Personality as significant predictor of post-stroke anxiety. *Neuroendocrinology Letters*, 38(4), 290-294.
- Spaccavento, S., Marinelli, C. V., Nardulli, R., Macchitella, L., Bivona, U., Piccardi, L., ... & Angelelli, P. (2019). Attention deficits in stroke patients: the role of lesion characteristics, time from stroke, and concomitant neuropsychological deficits. *Behavioural neurology*, 2019 (1-3), 1-12.
- Stein, L. A., Goldmann, E., Zamzam, A., Luciano, J. M., Messé, S. R., Cucchiara, B. L., ... & Mullen, M. T. (2018). Association between anxiety, depression, and post-traumatic stress disorder and outcomes after ischemic stroke. *Frontiers in neurology*, 9, 890.
- Tang, W. K., Lau, C. G., Mok, V., Ungvari, G. S., & Wong, K. S. (2013). Impact of anxiety on health-related quality of life after stroke: a cross-sectional study. *Archives of physical medicine and rehabilitation*, 94(12), 2535-2541.
- Tielemans, N. S., Visser-Meily, J. M., Schepers, V. P., Post, M. W., & van Heugten, C. M. (2014). Proactive coping poststroke: psychometric properties of the Utrecht Proactive Coping Competence Scale. *Archives of physical medicine and rehabilitation*, 95(4), 670-675.

United Nations (2009). *World Population Ageing 2009*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs Population Division.

Van Mierlo, M., Van Heugten, C. M., Post, M. W., Hoekstra, T., & Visser-Meily, A. (2017). Trajectories of health-related quality of life after stroke: results from a one-year prospective cohort study. *Disability and rehabilitation*, 40(9), 997-1006.

Von Korff, M., & Simon, G. (1996). The relationship between pain and depression. *The British Journal of Psychiatry*, 168(Suppl 30), 101-108.

Zigmond, A. S., & Snaith, R. P. (1983). The hospital anxiety and depression scale. *Acta psychiatrica scandinavica*, 67(6), 361-370.

VALIDITY OF SLOVAK VERSION OF STROKE SPECIFIC QUALITY OF LIFE SCALE (SS-QOL-12)

Abstract: The aim of the submitted research is to analyze the validity of the Slovak translation of the Stroke Specific Quality of Life Scale – a shortened version (SS-QoL-12; Post et al., 2011). It is a scale for assessment health-related quality of life in patients after stroke. To examine construct validity, the correlation quality of life with other constructs was chosen, specifically it was hospital anxiety and depression and functional dependence in patients. The sample consisted of 79 patients - 51 (64,6%) men and 28 women (35,4%) after stroke. We used the following measuring tools: Stroke Specific Quality of Life Scale – short version (SS-QoL-12, Post et al., 2011), Activities of Daily Living test (ADL) – Barthel index (Mahoney, Barthel, 1965), Hospital anxiety and depression scale (HADS; Zigmond, Snaith, 1983). Researched constructs (quality of life, hospital anxiety and depression and functional dependence) showed expected relationships, which can be considered as evidence of the construct validity of the tool. After a comprehensive evaluation of the psychometric properties of the tool, we recommend using the scale for research purposes in the stroke patient population.

Keywords: health related quality of life, stroke, validity

Grantová podpora:

Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantového projektu *VEGA 1/0418/19 Zvládanie záťaže v procese rekonvalescencie po cievnej mozgovej príhode.*